

IV. BÖLÜM

ŞAHSA ÖZGÜ HÂL VE DAVRANIŞLAR

“Muhakkak ki Allah, çok tövbe edenleri ve çokça temizlenenleri sever”

(Bakara, 2/ 222)

A. TEMİZLİK/TAHARET, NEZAFET, NEZAHET

Lügat manaları itibariyle bu üç kelime çok ince farklarla hemen hemen aynı manalarda kullanılmışlardır. Sözelimi **taharet**; temizlenmek ve temiz,¹ arı, saf ve iffetli; **nezafet**; namuslu, iffetli, dürüst olmak, harama el sürmemek, terbiyeli; **nezahet**; temiz, kötülüklerden beri, pak, şerefli, onurlu olmak anlamlarına gelmektedir.

Râğıb el-İsfahanî'nin beyanına göre **taharet**/temizlik, cismin temizliği ve nefsin yani ruhun, zihnin ve kalbin temizliği olmak üzere iki kısma ayrılır ki, Kur'an-ı Kerim'de, *taharetten* bahseden âyetlerin hemen hepsinde bu mânâ kast edilmiştir.²

Şu hâlde temizliği “Bâtının Temizliği/İç Temizlik” ve “Zâhirin Temizliği/Dış Temizlik” şeklinde iki anabaşlık altında incelememiz gerekmektedir:

1. Bâtının Temizliği/Kalp, Ruh ve Nefsin Temizliği/Mânevî Temizlik.

Temizlik, gerek maddî olsun gerekse manevî, her insanın; özellikle de Müslümanın mutlaka riayet etmesi gerekli bir husustur. Zira îmanın kemâli, ibâdetlerin şartı ve ahlâkın özü temizliktir. Hz. Peygamber'in: “*Temizlik îmanın yarısıdır*”³, “*Namazın anahtarı temizliktir*”⁴, “*Allah temizdir, sadece temiz olanları kabul eder*”⁵ mealindeki daha birçok hadis-i şerif bu gerçeği dile getirmekte ve manevî temizliğe teşvik etmektedir.

“*İnsanın dışı içinin aynasıdır*”, denir; tersi de öyledir. Zihin, kalp ve nefsin temizliği bedeninin de temizliğine sebeptir. O sebeple içi te-

¹ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, II/502.

² Rağıb, *Müfredat*, s. 459.

³ Müslim, *Taharet*, I, 223, H. I/203.

⁴ Tirmizî, *Taharet*, 3, 3. H., I/8.

⁵ Müslim, *Zekât*, 65, 1015. H., II/703.

miz olan insanın dışı da temiz olur. Zihni, kalbi ve nefsi temiz olmayan kimsenin dışının temiz olması da bir anlam ifade etmez. Öyleyse temizlik bir bütündür ve mutlaka iç-dış birlikteliği esastır. Dışın temizliği bu yüzden çok önemlidir.

Her türlü ibadetlerden önce guslün, abdestin, su kullanmanın mümkün olmadığı yerde teyemmümün farz kılınmış olması iç ve dış temizliği konusunda ilâhî bir terbiyedir. Aslında teyemmüm/temiz yer ile yapılan temizlik, bedenden herhangi maddi bir kiri gidermemektedir; fakat kalben, zihnen ve manen temiz olma arzusu var ya, işte o insandan pek çok manevi kiri ve kötülüğü götürmekte, zihin dünyasında şahsı temizlemektedir.

İslam'da abdestsizlik veya cünüplük hâli anlamına gelen “hades” ve “necâset/gözle görülebilen pislik”, kesinlikle ibadete mânidir. Onlardan arınmadıkça yapılan şey ibadet olmaz. Cenâb-ı Hak şu âyet-i kerîmesiyle hem madden hem de manen temizlenmeden namaza durmayın buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُنِيعَ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

“Ey iman edenler! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın, başınızı mesh edin ve topuklara kadar ayaklarınızı da (yıkayın)! Cünüp iseniz gusledin! Eğer hasta ya da seyahatte iseniz veya içinizden biri tuvaletten gelmiş yahut hanımıyla cinsel temasta bulunmuş da su bulamamışsanız, temiz yer ile teyemmüm edin; ellerinizi temiz bir yere vurup yüzünüzü ve ellerinizi mesh edin. Allah sizi sıkıntıya sokmak istemiyor, lâkin sizi temizlemek ve size nimetini tamamlamak istiyor; umulur ki şükredersiniz!”⁶

Ayrıca Allah Teâlâ'nın sevgisine mazhar olmanın ve rızasına erişip her türlü nimetlerine ulaşabilmenin yolunun da maddî ve manevî temizlikten geçtiği şu ayetle ihtar olunmuştur:

... إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

⁶ Maide, 5/6

“Muhakkak ki Allah, çok tövbe edenleri ve çokça temizlenenleri sever”⁷ derken, önce günahlardan temizlenmeyi, sonra da maddi temizliğin önemine işaret etmiştir. Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimizin peygamberliğinin/bi’setin ilk yılında indirilen şu ayet ise tamamen manevi temizlikten söz etmektedir:

يَا أَيُّهَا الْمَدِّتِرُ . قُمْ فَأَنْدِرْ . وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ . وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ . وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ .

“Ey örtüye bürünen! Kalk da inzar et! İlan et Rabb’inin en büyük olduğunu! Elbiseni temizle! Pislikten de uzak dur!”⁸

Ayetin lafzından anlaşılan elbisenin ve bedeninin temizliğidir ve bunda şüphe yoktur. O nedenle âyet-i celile “İçini, dışını ve çevreni temizle, temizliğe titizlikle riayet et!” şeklinde tefsir edilebilir. Ancak asıl maksat manevi temizlik olabilir! Zira Kur’an’da elbise, kişiye en yakın olan kimse anlamında da kullanılmıştır: “Hanımlarınız sizin elbiseniz, siz de onların elbiseleri mesâbesindediniz...”⁹ âyetinde bu mana açıktır. ‘O hâlde sana yakın olanlardan başla ve eşin Hatice, kızların Rukiye ve Zeyneb, yanındaki amcanın oğlu Ali, azatlın Zeyd b. Harise ve en samimi dostun Ebû Bekir’e hakkı tebliğ et ve onları şirkin pislüğünden temizle!’ denilmiş de olabilir. Çünkü Kur’an’da şirk pis bir inançtır, müşrik ise pislik olarak nitelendirilmiştir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا

“Ey iman edenler! Allah’a ortak koşanlar, ancak pisliktirler! O nedenle müşrikler bu yıldan sonra Mescid-i Haram’a yaklaşmasınlar!”¹⁰

Kaldı ki Hz. Muhammed, zaten çevresinde, içi ve dışı tertemiz; tahir, nazif ve nezih olarak tanınmış onurlu, şerefli ve emin bir insan olarak bilinmekte idi.

⁷ Bakara, 2/ 222; bkz., Tevbe, 9/108.

⁸ Müddessir, 74/1-5.

⁹ Bakara, 2/187.

¹⁰ Tevbe, 9/28. İslam ilim adamlarının bir kısmına göre Müşrikler maddeten pistirler; ekseriyetin kanaatine göre, onlar bedenleriyle değil, pis inançları yüzünden ve sadece manen pis ve pisliktirler. (İbn Kesir, *Tefsir*, IV/74) Onlar, artık Mescid-i Haram’a giremezler. Onların kestikleri yenilmez, iman etmedikçe kadınlarıyla evlenilmez. Ayetteki “Ancak müşrikler...” ifadesi, müşriklerden başkalarının; özellikle de müminlerin maddeten ve manen pis ve pislik olmadığına işarettir. Zaten Rasûlullah’ın (sav): “Mümin pis olmaz.” (Buharî, Gusûl, 1779: İbn Kesir, *Tefsir*, IV/74) hadisi de bunun açık delilidir. O hâlde mümin erkekler cünüp hâllerinde, kadınlarsa cünüp, ay ve lohusalık hâllerinde maddeten ve manen pis değildir, temizdirler. Ancak, bu hâlleri ibadete mani olduğu için ve Allah emrettiği için guslelerler. Tıpkı namaz için abdest, mümkün olmadığı zaman teyemmümle temizlendikleri gibi.

“**Rücz**’ ya da “**ricz**” hatta ‘**rics**’, günah, kötülük; maddî ve mane-
vî pislik, kir; özellikle Allah’a ortak koşmak/şirk, putlar ve putlara
tapanlar gibi mane-
vî pislik anlamında kullanılır. O hâlde kendinden
ve en yakınlarından itibaren çevrendekileri şirkten ve putlardan
uzaklaştır. Ayrıca, ‘Seni örtüye büründürüp eve hapseden o üzerin-
deki ağırlığı; çekingenliği, içine kapanıklık hâlini bir an önce üzerin-
den at,’ anlamı da kastedilmiş olabilir.

Denilmiştir ki, Allah Teâlâ, Rasûlullah’ın şahsında tüm mü’min-
lere: “*Amellerini, kalplerini, nefislerini, cisimlerini, ehlinden olanları, ahlâklarını, dinlerini ve giydikleri elbiselerini temizlemelerini*”¹¹ em-
retmiştir. Bu emre ittibâen Rasûlullah’ın (sav) ibâdetler için olanın
dışında, kendisinin her cuma günü mutlaka yıkanması ve ashabına
“vaciptir” hükmüyle bunu emretmesi¹² konunun arz ettiği önemi
açıkça göstermektedir.

Kur’ân’da, bazı ibâdetlerin, hem bizzat hem de dolaylı olarak
temizliğin gerçekleşmesi için konulmuş olduğunu da görmekteyiz.
Meselâ:

Namaz kılmak için şart olan gusül ve abdesti emreden
âyetlerden sonra; “*Allah (bu emirleriyle) size güçlük çıkarmak iste-
mez, aksine sizleri tertemiz yapmak ve üzerinizdeki ni’metini tamam-
lamak ister*”¹³ şeklinde guslün ve abdestin asıl gayesini açıklamıştır.

Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimiz, abdest ile belli organların zahiri
olarak temizlendiği gibi onlarla işlenen günahlardan da insanı arın-
dıracağını müjdelemiştir.¹⁴

Namaz, gusül ve günde beş vakit alınan abdest ile insanı maddi
kirlerden temizlediği gibi ahlak-ı seyyieden arındırıp ahlak-ı hamide
ile müzeyyen kılması sebebiyle de manen temizleyici bir ibadettir:

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ

“...muhakkak ki namaz insanı her türlü hayâsızlıktan ve kötülük-
ten alıkoyar....”¹⁵

Zekât için de Allah Teâlâ: “*Onların mallarından belli bir miktar ze-
kat/sadaka al ki, onunla kendilerini temizlemiş olasın*”¹⁶ buyurmuştur.

¹¹ Âlimlerin farklı görüşleri olarak nakledilmiştir. Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkami’l-Kur’an*, X/60; İbn Kesîr, *Tefsir*, IV/440, 41.

¹² Buhârî, Cum’a, 2, 12, II/2, 6.

¹³ Mâide, 5/5, 6.

¹⁴ Bkz. Müslim, Taharet, 8, 32, 33; Müsafirin, 294.

¹⁵ Ankebut, 29/45.

Yine Rasûlullah (sav) demiştir ki: “Her şeyin bir temizleyicisi vardır. Bedenin temizleyicisi ise oruçtur.”¹⁷

Çok az bir kısmını naklettiğimiz bu ayet ve hadislerden anlaşılıyor ki, gusül, abdest, namaz, zekat ve oruç; hepsi de insanı madde-ten ve manen temizleyip yücelten ibadetlerdir...

Bir takım emir ve yasaklardan sonra Allah Teâlâ'nın, Rasûlullah'ın hanımlarına hitapla: “...Ey Ehl-i Beyt, Allah sizden pisliği gidermek ve sizleri tertemiz yapmak istiyor”¹⁸ âyet-i kerîmesini tefsir ederken Reşid Rıza, “Madden ve manen temiz olan ve temizlenmeye gayret eden insanların, Allah'ın (cc) ihsan ve rızasıyla sevgisine mazhar olacaklarını”¹⁹ söylemiştir.

Anlaşıyor ki, temizlik hem gaye hem de vasıta. İslam dini temizliğe vermiş olduğu bunca önemle insanı, beden ve rûhen tertemiz yapmak istediği gibi, aynı zamanda her yönüyle kemâle erdirmek, yüceltmek, dünya ve ahiret saadetine ulaştırmayı da arzu etmektedir.

a. Hadesten Temizlik ve Âdâbı

Hadesten temizlik iki kısımdır; Birincisi gusül, ikincisi abdest olarak temizlenmek. Gusül, hem ibâdetlerin yapılabilmesi hem cinsî münasebet veya ihtilam olma ânında, vücudun ısınıp genişmesi sebebiyle derideki gözeneklerden kısmen eriyip dışarı çıkan yağ ifrazatıyla beraber diğer pisliklerin vücutta kalıp kokuşmaması hem de vücudun, zindeliğini muhafaza edebilmesi gayesiyle “Tepeden tırnağa kadar yıkanmak” suretiyle olur. Allah Teâlâ bunu:

وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا

“Eğer cünüp iseniz tepeden tırnağa yıkanınız/guslediniz!”²⁰ âyet-i kerîmesi ile emretmiş, Rasûlullah (sav) de bu emrin ifasını her türlü âdâbıyla beraber bize şöyle açıklamıştır.

b. Gusül ve Âdâbı

Gusül alırken mü'minlerin bir kısım âdâba uymaları mü'min vasıflarının bir gereğidir. Bu âdâbın başında hayâ duygusunu muhafaza etmek gelir. Şüphesiz, hayâ (utanma) duygusu, mü'minin imanın-

¹⁶ Tevbe, 9/103.

¹⁷ İbn Mâce, Sıyam, 1745. H., I/555.

¹⁸ Ahzab, 33/33.

¹⁹ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menar*, Beyrut, (ikinci baskı tarihsiz, XI/43.

²⁰ Maide, 5/6.

dan bir cüz olup²¹ gereğinin yerine getirilmesi îmanın kemaline işaret sayılmaktadır. İster cünüplükten dolayı olsun, ister başka sebeplerle; yıkanmak isteyen her mü'minin, guslederken avret sayılan yerlerini örtmesi Allah Teâlâ'nın te'dib-i ilâhîsidir. Binaenaleyh, Müslüman olan her kimsenin gözlerini harama karşı kapayıp avret mahallerini muhafaza etmeleri, yıkanırken de riayet edecekleri edeptendir:

قُلْ لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

“Mümin erkeklere (ve mü'min kadınlara) söyle, gözlerini harama karşı yumsunlar, ferclerini muhafaza etsinler! Zira böyle yapmaları, onlar için temiz bir davranıştır. Allah onların işlediklerinden haberdardır!”²²

Bu ayetler sebebiyle gerek hamamlarda, gerekse yalnız yıkanırken avret mahallini²³ bir izar (kilot, peştemal, önlük) ile setr etmeleri, başta Allah Teâlâ'dan istihyanın bir gereğidir.²⁴

Ebû Hüreyre (ra)'ın naklettiğine göre Nebî (sav) şöyle buyurmuştur: İsrailoğulları çıplak oldukları hâlde, birbirlerine baka baka yıkandıkları hâlde Musâ (as) hiç kimsenin olmadığı yerde, tek başına yıkanıyordu. Onlar: “Allah'a yemin olsun ki, Musâ âder (husyelerdeki şişkinlik) olduğu için bizimle yıkanmıyor” demişlerdi. Bir gün Musâ (as) yine yıkanmaya gitmişti. (...) Bu esnada onun hakkında ilerigeri konuşanlar onu çıplak haliyle gördüler ve: “Allah'a yemin olsun ki, Musâ'da âderlik yokmuş” dediler.²⁵

Allah Teâlâ'nın, Kur'an-ı Kerim'inde Rasûlullah'ı üzmemekte olan ashabını uyarırken:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ آذَوْا مُوسَى فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا

“Ey iman edenler! Siz de Mûsâ'ya eziyet edenler gibi olup Rasûlümü üzmeyin! Hatırlayın ki Allah onu, dedikleri şeyden temize çıkarmıştı. Çünkü o, Allah'ın yanında itibar/prestij sahibi bir kul idi...”²⁶ âyeti ile hem Mûsâ gibi Rasûlü Hz. Muhammed Mustafa'nın her türlü

²¹ Buhârî, İman, 2, 1/8.

²² Nur, 24/30, 31.

²³ Buhârî, Gusül, 1/73.

²⁴ Tirmizî, Edeb, 22, 2769, H., V/97.

²⁵ Buhârî, Gusül, 20, 1/73.

²⁶ Ahzab, 33/69.

şaimeden temiz olduğunu açıklamış hem de İsrailoğulları gibi hayâsızlık etmemelerine işaret buyurmuştur.²⁷

Binaenaleyh guslederken, erkeklerin dizleri ile göbekleri arasını; özellikle ferclerini; kadınların da aynı şekilde dizleriyle göbekleri arasını, yani ferclerini bir örtü ile kapattıktan sonra yıkanmaları guslün âdâbındandır.

Guslederken, önünü veya arkasını kibleye dönmemek, mümkünse sağ tarafı kibleye gelecek şekilde çömelmek; suyu kullanırken kifayet derecesine uyup israf etmemek; her azayı üç defa yıkamak; etrafında kimseler varsa gözünü haramdan sakınmak da guslün âdâbındandır.

c. Guslün Şekli

Guslün şeklini, âdâbıyla beraber ancak Rasûlullah (sav)’den öğrenmemiz mümkündür. Çünkü o sadece tebliğ değil, aynı zamanda tebyin ve eğitim göreviyle de yükümlü bir peygamberdir. O sebeple Yüce Rabbimizin bize emirlerinin çoğu, ancak onun açıklamalarıyla yerine getirilebilir. Hani demişti ya: “*Namazı benden gördüğünüz şekilde kılın.*” Aynen namazda olduğu gibi abdestin ve guslün şeklini de O’nun sünneti vasıtasıyla tespit edebiliriz.

Gusletmek isteyen mü’min, tesettür esaslarına riayet ederek örtündükten sonra, ön ve arkası kibleye gelmeyecek şekilde çömelir, gusül için niyet eder ki, gusül için niyet etmek İmam-ı A’zam Ebû Hanife’ye göre sünnet, İmam-ı Şâfi’ye göre farzdır.²⁸ Önce varsa avret mahallindeki pislikleri giderir,²⁹ sonra elini toprak veya duvara sürdükten/sabunladıktan sonra³⁰ üç defa ellerini yıkar.³¹ Ve aynen namaz için aldığı abdest gibi abdest alır; ancak yıkandığı yerde su birikiyorsa ayaklarının yıkanmasını sonraya bırakır.³² Sonra sırasıyla üç defa başından, üç defa sağ, üç defa da sol omuzundan su döker ve her defasında suyu kendiliğinden ulaşmayan yerlere de ulaşması için elleriyle vücuduna yayar.³³ Diplerine ulaşması için saçlarını parmaklarıyla hilâller;³⁴ varsa erkekler örüklerini çözer, kadınlar

²⁷ Geniş bilgi için Bkz. İbn Kesir, *Tefsir*, III/520.

²⁸ Bkz. es-Serahsî, *Mebûsât*, I/44; İbn Hazm, *Muhallâ*, II/8.

²⁹ Buhârî, *Gusül*, 1, I/68.

³⁰ Buhârî, *Gusül*, 8, I/70.

³¹ Tirmizî, *Taharet*, 76, 103. H., I/174, 75.

³² Buhârî, a.g.e, 1, I/68.

³³ A.g.e., 5, I/69.

³⁴ A.g.e., 15, I/75.

çözmez.³⁵ Ayaklarını başlangıçta yıkamamışsa, ayaklarını yıkar çıkar. Böylece sünnete uygun olarak guslünü tamamlamış olur. İsterse yeniden abdest almadan gusül abdesti ile namazını da kılar.

2. Zâhirin Temizliği/Maddi Temizlik

İmam Gazali, İslam'da temizliği şu şekilde dört ana başlık altında incelemiştir:

- 1- Zahirin (hades ve necasetten) temizliği,
- 2- Âzâların (suç ve günahlardan) temizliği,
- 3- Kalbin (mezzum ve rezâil alâkalarından) temizliği,
- 4- Sırrın (mâsivadan) temizliğidir ki, bu sonuncusu ancak peygamber ve sıddıklara mahsustur.³⁶

Zâhirin Temizliği de üç kısımdır:

- 1- Hadesten (gözle görülmeyen pislikten) temizlik,
- 2- Necasetten (gözle görülen pislikten) temizlik,
- 3- Bedeni ifrazattan temizlemek. Bu da tırnakların kesilmesi, kasıkların ve koltuk altlarının tıraş edilmesi veya bir biçimde giderilmesi, sünnet olma ameliyesi ile mümkündür.³⁷

Azaların suç ve günahlardan, kalbin mezzum ve rezâil alâkalarından, sırrın mâsivadan temizliği gibi konuları “Bâtının Temizliği/Kalp, Ruh ve Nefs'in Temizliği/Mânevî Temizlik” başlığı altında işledik. Şimdi de bedeninin pis ve pis sayılan şeylerden temizliği konusuna geçelim.

3. Necasetten Temizlik ve Âdâbı

Müslümanlar, beden ve elbisede mevcut olan ve ibâdete mâni teşkil edecek miktarda pisliklerden de temizlenmedikçe İslam'ın arzu ettiği nezâfet ve nezâhete erişemezler. Beden temizliği denilince de akla ilk önce gelen, istinca (büyük abdestten sonra temizlenmek) ve istibra (idrardan sonra temizlenmek) gelir. Gerek büyük abdestten sonra, gerek idrardan sonra pislikleri üzerine bulaştırmamak ve çıkan yerleri iyice yıkamak, her Müslümanın titizlik göstereceği bir konudur.

³⁵ Tirmizî, *a.g.e.*, 77, I/175; Guslün şekli ile ilgili bkz. İbn Hazm, *Muhallâ*, II/28, vd.; es-Serahsî, *Mebûsât*, I/44, vd.

³⁶ Gazâlî, *İhyâ*, I/126.

³⁷ Gazâlî, *İhyâ*, I/126.

Rasûlullah (sav) bizzat kendisi bu nevi temizliğe önem verir, helâda taş kullandıktan sonra su ile de taharetlenirdi.³⁸ Helâdan çıktıktan sonra da mutlaka ellerini yıkadığı da³⁹ asla ihmal etmediği sünnetlerindedir. Ashabına da bu nevi temizliğe önem vermelerini emreder, aksi hâlde bunun kabir azabına neden olacağını beyan ederdi.⁴⁰

Cahiliyye devrinde birçokları, istinca ve istibradan sonra genellikle taş kullanır, temizlenmeye aşırı titizlik göstermezlerken; Kubalılar'ın, özellikle istinca ve istibraya önem vermeleri, onların Allah Teâlâ tarafından övülmelerine sebep olmuştur. İbn Mâce'nin taharet bahsinde ve birçok müfessirin de tefsirlerinde naklettiklerine göre:

فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ

“Onlar arasında temizlenmeyi seven adamlar var. Allah çok çok temizlenenleri sever.”⁴¹

Bu âyet-i kerîme nâzil olunca, Rasûlullah (sav):

– Ey Ensar topluluğu, Allah (cc) sizin temizlenmenizi övüyor, siz nasıl temizleniyorsunuz? diye sordu.

Onlar:

– Namaz için abdest alıyor, cünüplük sebebiyle guslediyor ve su ile de istinca ediyoruz, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

– Bu temizlik ancak böyle yapılır. Bunu yapmaya devam ediniz, buyurdu.⁴²

Denilmiştir ki, Kuba halkının, *istinbra* ve *istincaya*, yani bevl etme âdâbı ve helâda temizliğe itina göstermeleri; bilhassa üzerlerine sıçrama ihtimali sebebiyle, ayakta ihtiyaç gidermemeleri, işlerini bitirdikten sonra da önce taş ile sonra da su ile temizlenmeleri daha sonra da mutlaka ellerini yıkamaları... işte, onların temizlik konusundaki bu titizlikleri, Allah'ın da kendilerini sevmesine ve Kur'an'da onlardan bahsetmesine sebep olmuştur.⁴³

³⁸ Buhârî, Vüdu', 10, I/48.

³⁹ İbn Mâce, Tahâret, 28, 354. H., I/127.

⁴⁰ Buhârî, Vüdu', 57, I/64, 65.

⁴¹ Tevbe, 9/108.

⁴² İbn Mâce, a.g.e, a.y.; geniş bilgi için bkz. Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XVI/196; Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, VIII/260; Zemahşerî, *Keşşâf*, II/214.

⁴³ Bkz. İbn Mâce, Tahâret, 354-357; Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XVI/196; Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, VIII/290; Zemahşerî, *Keşşâf*, II/214.

Âyet-i kerîmede Allah Teâlâ'nın, su ile temizlenmeleri sebebiyle Kubalıları övmesi; Rasûlullah'ın da, “*Bu, ancak böyle yapılır*” şeklindeki takdir ve teşvik edici sözleri, hangi asırda ve nerede olursa olsun mümkünse su ile taharetlenmenin mutlak surette İslam âdâbından olduğu, yalnızca taş, kâğıt ve benzeri şeylerin yeteri kadar temizleyici olmadığı kanaatini desteklemektedir.

Su bulunmadığı yerde taş, kâğıt v.s. kullanılabilir. Ancak bunlar, hiçbir zaman su kadar sıhhî ve temizleyici olamaz. Aksine bunlar, pisliğin cilde iyice yerleşmesine sebep olurlar. Genellikle Avrupa'da görülen yalnızca kâğıtla temizlenme(!) âdeti, öteden beri toplumuzda yerleşmiş olan su ile taharetlenme yerine getirilmiş, doğru olmayan bir davranış içine girilmiştir. Atalarımızın “*Eski, eski olduğu için değil, kötü olduğu için atılır; yeni de yeni olduğu için değil, iyi olduğu için alınır*” vecizelerine kulak vermeden, İslam dininin benimsediği su ile temizlenme âdetini yeterince temizleyici ve sıhhî olmayan kâğıtla değiştirmek, anlam verilemeyecek bir asrîlikten başka bir şey değildir. Kâğıt, ancak su ile istibra ve istincadan sonra kurulanmak için kullanılmalıdır.

Her Müslümanın mutlaka istibra ve istincadan sonra su ile temizlenmesi, helâdan çıktıktan sonra da ellerini mümkünse sabunla yıkaması, bu gibi işlerde dâima sol elini kullanması⁴⁴ İslam dininin öğretmiş olduğu âdâptandır. Ancak buna riayet edenler gerçek mânâda temizlenmiş olabilirler.

Bütün vücudun yıkanıp temizlenmesi, sadece cünüp olma şartına bağlı değildir. Normal olarak her Müslümanın, haftada en az bir defa yıkanması gerekli olup⁴⁵ bunun âdet hâline getirilmesi Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimiz tarafından bizleri önemli bir tavsiyedir.⁴⁶ Ayrıca günde beş vakit namaz için alınan abdestten başka, uykudan kalkınca,⁴⁷ yatağa girerken⁴⁸ ve her yemekten sonra ellerin yıkanması⁴⁹ dişlerin misvak veya diş fırçası ile temizlenmesi⁵⁰ giyilen elbisenin, içinde barınılan evin ve istifade edilen muhitin temizlenmesi; ağaç altına⁵¹ su başlarına⁵² abdest bozmamak, başkalarını rahat-

⁴⁴ Buhârî, Vüdu', 20, I/50.

⁴⁵ Buhârî, Cuma, 12, II/6.

⁴⁶ Buhârî, Cuma, 2, II/52.

⁴⁷ Buhârî, Vüdu', 26, I/52.

⁴⁸ Ebû Dâvûd, Et'ime, 54, 3852. H., III/366.

⁴⁹ Ebû Dâvûd, Et'ime, 12, 3761. H., III/345.

⁵⁰ Buhârî, Et'ime, 49, VI/213.

⁵¹ Müslim, Tahâret, 10, 2681. H., I/226.

⁵² İbn Mâce, Tahâret, 21, 328. H., I/119.

sız edecek şekilde, olur-olmaz her yere çöp, balgam ve pislik atmak yüce dinimiz İslam tarafından te'dip olunan muâşeret esaslarından. Bir mü'min bunlara riayet ettiği ölçüde temizliğe önem vermiş ve Allah'ın sevgisine mazhar olmuş kimselerden olabilir. Aksi hâlde Rabbinin rızasına kavuşması mümkün değildir. Çünkü Allah temizdir, ancak temiz olanları sever.

4. Bedeni Çeşitli İfrazattan Temizlemek

Vücutta kendiliğinden meydana gelen, aslen pis olmayıp pislik ve mikropların oluşup barınmasına yardımcı olan ve dolayısıyla zararlı kabul edilen kıllar, tırnaklar ve benzerlerinin zamanında temizlenmesi insanların fitraten uymak zorunda oldukları muâşeret esaslarından.

Bu nevî temizlik sadece İslam dininin te'dip ettiği şey olmayıp İslam gelmeden önce de mevcut idi. Hattâ İslam dinine, geçmiş peygamberlerin sünneti olarak girmiş olduğu söylenen bu konu, İbrahim (as) ve ondan sonraki peygamberlerce yapılması farz olup, İslamiyette de bu yolla meşrulaşmış bir sünnettir.⁵³ Bu sünnet hadis kitaplarında "Fıtrat hadisi" adı altında çeşitli yollardan rivayet edilmektedir. Bir kısım rivayetlerde fıtrat beştir, bir kısmında ise on olarak zikrolunmuştur ki en meşhurlarından bir tanesi Ebû Hüreyre'nin rivayetidir. Bu rivayete göre Rasûlullah (sav) demiştir ki: "Şu beş şeyi yapmak fıtrattandır:

1. Sünnet olmak,
2. Kasıkları tıraş etmek,
3. Bıyıkları kısaltmak,
4. Tırnakları kesmek
5. Koltuk altlarını yolmaktır"⁵⁴

Âişe (ra)'ın naklettiği rivayette ise: Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimiz buyurmuştur ki; "Şu on şey fıtrattandır:

1. Bıyıkları kısaltmak,
2. Sakalı bırakmak,
3. Misvak kullanmak,
4. Su ile burnunu temizlemek,
5. Tırnakları kesmek,
6. Sünnet olmak,
7. Koltuk altlarını temizlemek,

⁵³ Abdullah Ulvan, *Terbiyetü'l-Evlâd*, I/110.

⁵⁴ Buhârî, *Libas*, 64, VII/206.

8. Kasıkları tıraş etmek
 9. Su ile istibra ve istinca etmek,
 10. Ağız ve diş temizliğine dikkat etmek.”⁵⁵

Fıtrat, bid'at, icad, her mahlûkun ilk yaratıldığı zamanki muttasıf bulunduğu durumu, insanın tabiî sıfatı, din ve sünnet anlamlarına geldiği gibi, bütün peygamberlerin benimsediği ve şeriatların kabul ettiği eski bir sünnet olarak da ta'rif edilmektedir.⁵⁶ Fıtrat'ı “İnsanda tabiatı icabı var olan fakat değiştirilmesi, kesilmesi veya kısaltılmaması icabeden hususlar” şeklinde anlamamız da mümkündür.

Sünen-i Ebî Dâvûd şarihi Hattabî der ki, âlimlerin ekserisi: “Fıtrat ondur” hadisindeki fıtrat kelimesini, “Sünnet” olarak tefsir etmişler ve: bu hususlar, Allah Teâlâ'nın:

أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبِهِدِيمِهِمْ افْتَدِه

“İşte bu peygamberler, Allah'ın hidayete erdirdiği kimselerdir; sen de onların gittikleri doğru yola uy!”⁵⁷

Bu, Yüce Rabbimizin Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimize emridir. Dolayısıyla biz de o nebilerin sünnetine uymak zorundayız.

Denilmiştir ki, bunlarla ilk emrolunan kişi İbrahim (as) olmuştur.⁵⁸ Zira:

وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ

“Rabb'i, İbrahim'i birtakım kelimelerle denedi, o da onları tam olarak yerine getirince: ‘Şüphesiz Ben seni insanlara imam yapacağım.’ dedi. İbrahim: ‘Benim soyumdan da...’ dedi. Rabb'i: ‘Benim sözüm zalimleri kapsamaz.’ cevabını verdi.”⁵⁹

İbn Abbas (ra) demiştir ki: Allah Teâlâ bu on hususu İbrahim (as)'a emretti. O da bunları bir bir sayınca O'na: “Ben seni insanlara

⁵⁵ Ebû Dâvûd, Tahâret, 29, 53. H., I/44, 45.

⁵⁶ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, V/55-59; İbnu'l-Esir, *en-Nihâye*, III/457.

⁵⁷ En'am, 6/90.

⁵⁸ Hattabî, *Meâlimi's-Sünen*, Ebû Dâvûd Şerhi, I//44, 45.

⁵⁹ Bakara, 2/124.

imam yaptım...”⁶⁰ dedi. Yani: Seni örnek edinsinler ve sünnetini tatbik etsinler diye bütün insanlara imam yaptım demek istemiştir.

Şüphe yoktur ki, Allah Teâlâ'nın:

ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

“Sonra sana: “hanîf” olan İbrahim’in dinine uy!” diye vahy ettik. O hiçbir zaman müşriklerden olmadı.”⁶¹ âyet-i celîlesi ile İslam ümmeti, bu on hasleti tatbikle emrolunmuştur.⁶² Bu münasebetle birçok müfessirin de kabul ettiği üzere bu hususları birer te’dîb-i ilâhî bilip, temizlik konusunda âdâb-ı muâşeret olarak bazılarını incelememiz gerekmektedir. Ve öncelikle de “Hıtan”dan söz edeceğiz.

a. Hıtan/Sünnet Olma

Sünnet Olma/Hıtan, erkek çocuğunu sünnet etmek anlamına geldiği gibi, sünnet edilen yerlere ad olarak da bilinmektedir.⁶³ Örfte ise: Erkek çocukların tenasül organının “Haşefe” denilen uç kısmın üzerini kaplayan ve “Ğulfe” tabir edilen deriyi, yedi günlükten itibaren bülûğ çağına kadar geçen zaman içerisinde kestirme işlemine hıtan/sünnet adı verilir.⁶⁴

Sünnet ameliyesi, tarihin başlangıcından beri insanların bilip İslam dini gelinceye kadar da yapageldikleri eski bir cerrahi operasyondur.⁶⁵ İbrahim’in (as) ilk sünnet olan kimse olarak bilinmesi bu cerrahi operasyonun ne kadar eski bir sünnet olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁶

Tevrat’ta, Allah, İbrahim’e: “*Sen, zürriyetin ve senin arzında bulunan her erkek mutlaka sünnet olacaktır*” şeklinde emretmesi;⁶⁷ İbrahim’in (as) 99 yaşında kendisini sünnet etmesi ve oğlu İsmail’i 13, İshak’ı 8 yaşlarında iken sünnet ettirmesi,⁶⁸ bu adetin İbrahim’in sünneti olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. İslam dini geldiğinde, Arap Yarımadasında -kimi Hıristiyan Arapların dışında- Yahudiler ve bir kısım kabilelerin hâlâ sünnet oluyor olmaları; Hıristiyanların da başlangıçta sünnet olup daha sonra terk ettikleri gerçe-

⁶⁰ Bakara, 2/124.

⁶¹ Nahl, 16/123.

⁶² Hattabî, *Ebû Dâvûd Şerhi*, I/44, 45.

⁶³ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, IV/602, 603.

⁶⁴ Ali Kayıkçı, *Kan Pıhtısı*, II/146.

⁶⁵ Mahmud Şeltut, *Fetâvâ*, s. 330.

⁶⁶ *El-Cami’ li Ahkâmî'l-Kur’an*, II/98.

⁶⁷ *Kitabu Mukaddes*, Tekvin, bab, 17, âyet, 9, s. 14.

⁶⁸ A.g.e., Tekvin, bab, 17, âyet, 23, s. 14.

ği⁶⁹ bu cerrahi operasyonun sadece Müslümanlarda değil, pek çok toplumda câri bir âdet olduğunu gösterir. Sünnet olmanın, sıhhî ve dini açıdan pek çok faydalarının olduğu söylenmiştir.

b. Sünnet Olmanın Önemi

İslam dini açısından sünnet olmayı, dinin ikmali bakımından ele alan bazı âlimler, sünnet olmayan kişinin İslam'ının tamam olmayacağı ve şahitliğinin kabul edilmeyeceğini⁷⁰ söylerken, İbn Abbas (ra) da: “Sünnet olmayanın salatı kabul olmaz, kestiği hayvanın eti yenmez” demiştir.⁷¹

Sünnet Olma/Hıtan, Allah Teâlâ'nın İbrahim (A.S.)'ın lisanı ile meşru'laştırdığı Hanifliğin tamamındandır. Öyle ki, Allah, kalpleri îman ve tevhid, bedenleri de sünnet olmak, bıyıkları kısaltmak, tırnakları kesmek ve koltuk altlarını yolmak şeklindeki fitrat kalıbı ile şekillendirdi sonra da: قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا “Ben de seni insanlara imam yapacağım, dedi” iradesi ile Hz İbrahim'e tabi olmayı emretmiştir. Çünkü sünnet olmak, fitratın başı, İslam'ın şîârı ve mü'minin vasfıdır; Müslüman onunla gayr-ı müslimden ayırt edilir. Sünnet olan mü'min, Allah'a has olan kulluğu ikrar, emirlerine imtisal, hüküm ve saltanatına boyun eğmiş olur.⁷² Onsuz İslam eksik, insan noksan sayılmıştır.

Sünnet Olmanın Sıhhî Yönden Faydaları

Sünnet Olma, sahibini birçok hastalık ve ihtilâttan koruyan büyük bir sıhhî tedbir olarak da nitelendirilmiştir. Mesela Dr. Fritz Khan, *Tenasül Hayatımız* adlı eserinde sünnet olmanın faydalarını şu şekilde sıralamıştır:

1- Yağ ifraz eden gulfenin/sünnet derisi çıkartılmasıyla, bu rahatsız edici ifrazat da ortadan kalkmış olur.

2- Gülfe sürtünmeleri ve Phimoslerin önüne geçilmiş olur.

3- Tenasül hastalıklarının, bilhassa firenginin bulaşması güçleşir. Çünkü uçtaki hassas deri parçası hastalık mikropları için başlıca giriş teşkil etmektedir.

⁶⁹ A.g.e, Galatyahılara, bab, 5 s. 10.

⁷⁰ Kurtubî, *el- Câmî' li Ahkami'l-Kur'an*, II/101.

⁷¹ Abdullah Ulvan, *Terbiyetü'l-Evlâd*, I/109.

⁷² A.g.e., s. 114, 115.

4- Uzvun ucunda derinin bulunmayışı tenasülî uyandıran tahriş olmayı da ortadan kaldırır ve çocuklarda istimna hevesi azalır.⁷³

5- Kanser hastalığının isabetini azaltır. Çünkü ğulfelerini daraltan kimselerde kanser illeti çok fazla görüldüğü tesbit edilmiştir. Şeriatı, sünnet olmayı emreden topluluklarda ise daha az görülmektedir.

6- Çocuklar ne kadar erken yaşta sünnet ettirilirse, yatağa işemeleri de o nispette azaltılmış olur.⁷⁴

Çocukların sünnet ettirilecekleri zamanla ilgili kesin bir ölçü mevcut olmayıp bu konuda çeşitli görüşler mevcuttur. Meselâ bir kısım âlimler, hıtan, belli bir vakte mahsus değildir, her zaman yapılabilir derken; bir kısmı da, çocuk on yaşına gelmeden önce sünnet ettirilmemesini uygun bulmamış; bazıları ise, doğumdan bir hafta sonra olması gerektiğini söylemişlerdir.⁷⁵

İslam'da, kız olsun erkek olsun, kişilik bülûğ çağına ermekle gerçekleşir. Ancak bülûğa ermiş ve yetişkinlik vasfını kazanmış olanlar dinin-şer'î hükümler ile mükellef sayılırlar. O sebeple ehl-i ilimden ekserisi, çocuk, yetişkinlik çağına erdikten sonra sünnet olmak kendisine vâcip olur. Fakat baliğ olduğu zaman, akledip bazı şeyleri anladığı ve temyiz çağına girdiğinde, kendisini mahtun (sünnet olmuş) olarak bulması için ebeveyninin daha önceden sünnet ettirmiş olması uygun olur. Özellikle de doğumun ilk günlerinde sünnet ettirilmesi efdaldır, demişlerdir.⁷⁶

Zaten sünnet için: 1. Vakt-i vücup, 2. Vakt-i istihbab olarak iki vaktin kabul edilmesi, bülûğ çağının, vakt-i vücub; bülûğdan önceki zamanın da vakt-i istihbab olarak nitelendirilmesi efdal olarak kaville tetabuk halinde olup, genel kanaatin bülûğdan önce olduğunu tebellür ettirmiş olmaktadır.⁷⁷ Toplumumuz içerisinde çocuğun velisi tarafından bülûğ çağına ermeden önce sünnet ettirme âdeti bu kanaatin yaygın ifadesidir.

c. İstihdad/Kasıkların Tıraşı

İstihdad, kasıkların tıraşında demir kullanmak mânâsına gelir ki, buna "İsti'malu'l-hadîd fi halkı'l-ane" tâbir olunur.⁷⁸ Bu demirden

⁷³ Dr. Fritz Khan, *Tenasül Hayatımız*, s. 17.

⁷⁴ Dr. Sabri Kabanî, *Cinsî Hayatımız*, Bkz. *Terbiyetü'l-Evlâd*, I/115.

⁷⁵ Mahmud Şeltut, *Fetavâ*, s. 331.

⁷⁶ Abdullah Ulvan, *Terbiyetü'l-Evlâd*, I/113.

⁷⁷ Doç. Dr. İbrahim Canan, *Terbiye*, s. 90.

⁷⁸ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, I/1115.

maksat ustura ve benzeri keskin aletler olabilir. O zaman için jiletten söz etmek mümkün değildir

Âne, erkek veya kadınların, fercleri etrafındaki kıllardır.⁷⁹ Şu hâlde "İstihdâdu'l-ane" insanların ön ve arka uzuvlarında uzamış olan kılların tıraş edilip temizlenmesi demek olur ki, bu her Müslümanın, fitraten uymak mecburiyetinde olduğu temizlikle ilgili muâşeret esaslarındandır.

Müslim'in Sahihi'nde naklettiğine göre, Rasûlullah (sav), tıraş edilme müddetini en fazla kırk gece olarak belirtmiş,⁸⁰ bu kılların temizlenmesinin daha fazla ertelenmemesini emretmiştir.

Koltuk altı kılları da kasıklar gibi ihtiyaç duyulduğu veya en fazla kırk gün zarfında temizlenmesi lâzımdır.

Bıyıkların ve tırnakların uzadıkça kısaltılması da fitratın gerekli kıldığı temizlik âdâbındandır. Çünkü her ikisi de ağızla yakînen irtibatı bulunan ve en fazla mikrop tutmaya müsait olan yerlerdir. Sıhhatin korunması için bıyıkların da kısaltılıp düzlenmesi icap eder.

⁷⁹ Ahmet Dâvudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, II/870.

⁸⁰ Müslim, *Tahâret*, 16, 258. H., I/222.

“Ey Âdemoğulları! Biz, size ayıp yerlerinizi örtecek bir giysi, bir de zîynet elbisesi indirdik; ancak, en iyisi/esas olan ‘takvâ elbisesi’dir. Bunlar, belki düşünür de öğüt alırlar diye indirilen Allah’ın ayetlerindedir.”

(A’raf, 7/27)

B. GİYİM KUŞAM VE ÂDÂBI

1. Giyinmek Fitri, Zaruri Bir İhtiyaçtır

Bir insan için yemek ve içmek ne kadar zarûrî bir ihtiyaç ise, giyinmek ve toplum içerisinde hoş bir görünüme sahip olmak, süslenmek de o derece önemli bir ihtiyaçtır. Vücut, ancak giyinmek suretiyle soğuk ve sıcaktan korunur; onunla ayıplardan kurtulur ve onunla zîynetini bürünür ve güzelliğini tamamlar.

Yüce Yaratıcı, kadın ile erkeği değerli kılan şeyin, ancak kendileri olduğunu; biri olmadan diğèrinin kemal vasfını kazanamayacağını şu âyetteki belîğ bir teşbih ile ifade etmiştir: “Kadınlar sizin elbisenez, siz de onların elbiseleri mesabesindeiniz.”¹

Denilmiştir ki, “Dinî ananede elbise insanın alteregosudur”, yani öbür ben’idir.² Elbise, zâtından, kişiliğinden sonra insanın insanlık yönünü tamamlayan en önemli dış unsurdur. Elbise, insanın bedensel fitrî zîynetine bir leke gibi düşün avret yerlerini/sevât³ örtmek suretiyle onun güzelliğini tamamlayan özel bir süsüdür: “Ey Âdemoğulları! Mescide her gittiğinizde zîynetinizi alınız.”⁴ Müşrikler gibi Kâbe’yi çırılçıplak tavaf etmeyin.⁵ âyeti de üstsüzlüğün insanın eksikliğine ne derece etki ettiği hususuna vurgu yapmıştır. Zira ruh-

¹ Bakara, 2/187.

² Annemarie Schimmel, *Ruhum Bir Kadındır* (çev. Ömer Enis Akbulut), İstanbul, 1999, s. 58.

³ Bkz. A’raf, 7/20-22.

⁴ A’raf, 7/31.

⁵ Çünkü müşrikler, İbn Abbas’dan nakledildiğine göre, içinde günah işledikleri elbiseleriyle, güyâ Allah’ın huzuruna çıkmaktan hayâ ediyorlar, bu yüzden erkekler gece, kadınlar da gündüzleri, ıslık çalarak, el çırparak Kâbe’yi çırılçıplak tavaf ediyorlardı. (Enfal, 8/35; İbn Kesir, *Tefsir*, III/593)

suz, akılsız insan düşünülemediği gibi, zorunlu ve istisnâî haller dışında elbisesiz kâmil bir insandan söz etmek de mümkün değildir.

Hatta denilebilir ki, elbise insanın *lâzım-ı gayr-ı müfarıkı*, yani *olmazsa olmaz* cinsinden bir unsurdur. Zira elbise insan içindir ve insanlık gerçeğini tamamlayıcı bir parçasıdır. İnsan veya insanlık gerçeği olmasa, elbise bir anlam ifade etmeyeceği gibi, insan olmadan elbisenin, elbise olmadan da çırılçıplak bir insanın insanî değeri yoktur. Ancak insan ile elbise, elbise ile de insan gerçek değerini bulmaktadır.

Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur:

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا وَلِبَاسُ التَّقْوَى ذَٰلِكَ خَيْرٌ ذَٰلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ

“Ey Âdemoğulları! Biz, size ayıp yerlerinizi örtecek bir giysi, bir de ziynet elbisesi indirdik; ancak, en iyisi/esas olan ‘takvâ elbisesi’dir. Bunlar, belki düşünür de öğüt alırlar diye indirilen Allah’ın ayetlerindedir.”⁶

Bu âyet-i kerîmede, elbisenin üç amacı ortaya çıkmıştır:

1. Ezâyı def’etme,
2. Avret yerlerini örtme,
3. Süslenme ve güzel görünme.⁷

Ayette, soğuk ve sıcağa karşı korunmak ve avret mahallini örtmek için giyilen elbiseden başka bir de bunların dışında, “İnsanların süslenip güzelleşmeleri ve hoş bir görünüm içerisinde olmaları için” üçüncü bir elbiseden daha söz edilmiştir.⁸

Nahl suresindeki,

وَجَعَلْ لَكُمْ سَرَائِيلَ تَقِيكُمْ الْحَرَّ وَسَرَائِيلَ تَقِيكُمْ بِأَسْكُمْ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُشَاهِدُونَ

“... sıcağa karşı sizi muhafaza edecek elbiseler, savaşlarınızda sizi koruyacak zirhlar yapma fikir ve kabiliyetini bahşeden de Allah’tır. O, kendisine boyun eğesiniz diye nimetini size böyle tamamlamıştır.”⁹ ayetiyle de elbisenin şu iki faydasından söz etmiştir:

⁶ A’raf, 7/27.

⁷ Mâverdî, *Edebü’l-Dünya ve’l-Din*, s. 338.

⁸ Râzî, *Mefatihü’l-Gayb*, XIV/51; Zemahşerî, *Keşşaf*, II/74; Ebu’s-Suud, *İrşâd*, III/222.

⁹ Nahl, 16/81

1. Sıcaktan ve soğuktan koruma,
2. Savaşlarda ok, kılıç ve mızrak darbelerine karşı bedeni muhafaza etme.

Anlaşıyor ki ayıp yerlerin örtülmesi, soğuk ve sığağa karşı korunma ve süslenme, insanda giyinmenin temel amaçlarındandır. Zirh ise, sadece savaş esnasında gereklidir.

Fakat buradaki *وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ* “*Takva elbisesi ise, en iyisidir.*” önermesi, elbisenin imanî boyutunu işaret etmektedir. Bu demektir ki örtünme, korunma, süslenme, savunma vb. hangi maksatla giyinirseniz giyinin; ancak giyinmede “Takva”yı, yani Allah’ın giyim kuşam konusundaki emir ve yasaklarına itaat bilincini ön plânda tutun. Giysileriniz, mutlaka mü’mine yakışır cinsten ve takvaya uygun olmalıdır. Çünkü asıl olan, insanın toplum içerisinde namus, şeref ve haysiyetini muhafaza etmesidir ki, bu da ancak hayâ duygusunun bir gereği olarak örtünüp, çirkin yerlerin muhafaza altına alınmasıyla mümkündür.

Elmalılı (merhum) demiştir ki, “*Hissi hayâ ve haşyetullah ile giyilen ve biiznillah, maddî-manevî ayıptan, fenalıktan, zarar ve helâk edici şeylerden koruyucu elbise, şüphesiz en hayırlı olanıdır.*”¹⁰

Allah Teâlâ’nın vaz’ettiği bu gayelere uymayan, şer’in ölçülerini aşan, insanı takvadan uzaklaştıracak şekilde giyilen elbiseler, gayesinden uzak olduğu için İslamî bir kıyafet olarak nitelendirilemez. Zira Nebi (sav), “*Nice giyinenler vardır ki, onlar giyindikleri hâlde çıplaktırlar,*”¹¹ hadisi şerifleriyle, giyindiği hâlde avret mahalli kapamayacak kadar dar, ince ve zarif giyinenlerin kıyafetini elbisenin asıl amacına uygun bulmamıştır. Ayrıca şahsı tekebbüre ve böbürlenmeye sevk edecek şekilde yerden sürünen veya aşırı derecede süslü elbiseleri de mü’mine yakıştırmamıştır.¹²

Kadın elbiseleri erkeğe, erkek elbiseleri de kadınlara uygun görülmemiştir. Hiçbir mazareti olmadığı hâlde¹³ erkeklerin ipek elbise giyinmeleri, altın yüzük takınmaları da haramdır.¹⁴ Bunun ötesinde, örtünmek, soğuk ve sıcaktan korunmak, güzel ve hoş bir görünüm içerisinde olmak için giyilen, şahsı başkalarına karşı kibirlenme ve

¹⁰ Elmalı, *Hak Dini*, II/2146.

¹¹ Müslim, *Libâs ve’z-Ziyet*, 34, 2128. H., III/1680.

¹² Buhârî, *Libas*, 61, VII/55.

¹³ A.g.e., 29, VII/46. Bu hadisle Rasûlullah, Zübeyir ve Abdurrahman (ra)’ya vücutlarındaki kaşını sebebiyle ipek elbise giyinmelerine müsaade etmiştir.

¹⁴ A.g.e, 36, VII/45.

çalım satmaya sevk etmeyecek elbiseler, Müslümanlar ve tüm insanlar için Allah Teâlâ'nın helâl olarak çıkardığı tamamlayıcı unsurlardır. Özellikle güzel giyinmek, kılık kıyafetine önem vermek, hem Allah'ın hem de Rasûlullah'ın arzu ettiği ve sevdiği bir husustur.

2. Güzel Giyinmek

Allah Teâlâ buyuruyor ki:

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوْآتِكُمْ وَرِيشًا

“Ey Âdemoğulları! Biz, size ayıp yerlerinizi örtecek bir giysi, bir de ziynet elbisesi indirdik.”¹⁵

Bu âyet-i kerîmede, yukarıda da anlatıldığı üzere elbisenin üç amacından söz edildiği açıktır. Mahrem yerlerin örtülmesi, soğuk ve sıcağa karşı koruması ve ziynet, süslenme.

Ayetteki **riyş**, kuş tüyü, telek, süslü elbise, zenginlik, geçim bolluğu, refah, mutluluk; eşyaya ve insana güzellik ve mutluluk katan her şey anlamlarına gelmektedir. İnsanların süslandıkları elbiselere de bu ad verilmektedir. Bunun, hayvanların tüylerinden, yünlerinden ve kollarından dokunacak zarif, süslü elbiseler olduğu da söylenmiştir.¹⁶

Bu ve benzeri ayetler göz önünde bulundurularak denilebilir ki, yetişkin her insanın, eğer mümkünse, normal olarak her zaman için giyineceği bir elbise, bir de özel gün ve yerlerde giyinip süsleneceği gerilik elbisesi olmak üzere iki takım elbisesi olmalıdır. Çünkü elbise, insanın avret mahallini; Kur'an'daki tabiriyle “Sevat”; yani açılması ve görülmesi bedende bir leke gibi duran çirkin yerlerini örtmesi sebebiyle başlı başına bir ziynettir. Onun için Allah Teâlâ: “Ey Âdemoğulları! Mescide her gittiğinizde ziynetinizi üzerinize alınız”¹⁷ âyetiyle; müşriklerin yaptıkları gibi Kabe'yi çırılçıplak tavaf etmeyiniz, buyurmuştur.

Ayrıca insandaki “Avret mahallini örtecek elbise”den sonra bir de “Ziynet elbisesi”nden söz edilmesi, özel gün ve yerlerde giyilecek ikinci bir elbisenin daha olmasına işaretler. Zaten Rasûlullah (sav) de cuma günü ve elçileri karşılamak için özel elbise giyiniyor olması¹⁸ bu gerekliliği ifade etmektedir.

Bazı mutaassıb kimseler, güzel giyinmek Müslümana yakışır mı? Şeklinde bir söz söylerler. Neymiş, bir kısım kardeşleri aç ve yoksul-

¹⁵ A'raf, 7/27.

¹⁶ Bkz. İzzet Derveze, *et-Tefsiru'l-Hadîs*, II/121.

¹⁷ A'raf, 7/31.

¹⁸ Müslim, Libas, 2, 10, H. III/1641.

ken, özellikle de tek elbisesi bile yokken, Müslümanın iki kat elbisesi olmazmış!

Bu ve benzeri sözler ve durumlar hiçbir zaman helali haram yapmaz. Çünkü Yüce Allah:

*“Ey Âdemoğulları! Mescide her gittiğinizde ziynetinizi üzerinize alın; yiyin, için, fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.”*¹⁹ âyet-i celîlesi, Rasûlü Hz. Peygamber’in de: *“Yiyiniz içiniz, giyiniz, tasadduk ediniz fakat israf ve kibre dalmayınız”*²⁰ hadisi, israf ve kibirlenme söz konusu olmadıkça her türlü giyinmenin mübah olduğuna işaret etmektedir. Özellikle de:

“De ki: Allah’ın kulları için çıkardığı ziyneti ve temiz, hoş rızıklarını kim haram etti! De ki: Bunlar, dünya hayatında iman edenler içindir; ahirette ise sadece mü’minleredir.” âyeti de Allah’ın *“Dünya hayatında mü’minler içindir...”*²¹ dediği ve helal kıldığı bir şeyi hiçbir kimsenin haram kılamaya hakkının olmadığını söylemektedir.

Yeter ki, kul Allah’ın kendisine lütfettiği yiyeceği, içeceği, giyeceği, kullanacağı vs. meta’dan Allah’ın, dolayısıyla hak sahibi olanların; özellikle de yoksulların haklarını versin, gerisini de İbn Abbas’ın (ra) da dediği gibi *“Kibirlenme ve israf hatasına düşmeksizin dilediği biçimde yesin, için, kullansın!”*

Mümine haram olan, yine aynı âyetin devamında açık ve net olarak açıklanmıştır:

*“De ki: Benim Rabb’im sadece açık ve gizli bütün aşırılıkları; günâh işlemeyi, haksız yere taşkınlığı, hakkında açık bir delil indirmediği şeyi Allah’a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.”*²²

O sebeple bazı arızı durumlar sebebiyle Allah’ın helal kıldığı şeyi kişi kendisine bile haram kılamaz.

Nakledeler ki, daima güzel giyinen ve güzel giyinmeyi seven İmam Mâlik hazretlerine, *“Neden bu kadar güzel ve şık giyiniyorsun?”* diye soranlara o, hep: *“De ki, Allah’ın kulları için çıkarttığı ziyneti kim haram kılmıştır?”*²³ âyet-i celîlesini okuyarak cevap verirmiş.²⁴

¹⁹ A’raf, 7/31.

²⁰ Zemahşerî, Keşşaf, II/79; Hadis için Bkz. Buhârî, es-Sahîh, K. Libas, 1, VII/32.

²¹ A’raf, 7/32.

²² A’raf, 7/33.

²³ A’raf, 7/32.

²⁴ M. Ebû Zehra, *İslam’da Fıkî Mezhepler Tarihi*, Çev. Abdulkadir Şener, Ankara, 1968, 44, 45.

Rasûlullah (sav)'in: Her türlü mala sahip olduğu hâlde güzel giyinmeyip, kılık-kıyafeti güzel görünmeyen bir sahabiye: “*Madem ki Allah sana mal vermiş, o hâlde Allah'ın ni'metinin eseri üzerinde görülmelidir.*”²⁵ sözü, şahsın varlığına göre düzgün ve güzel giyinmesi için ayrı bir delildir.

İmkânı olan bir Müslümanın, kendisine yakışmayan pejmürde bir kıyafetle nefsinin zelil etmesi doğru değildir; en azından şahsına karşı büyük bir saygısızlıktır. Bilinmelidir ki, içtimaî hayat, insanın yemesine ve içmesine karışmaz; herkes kimsenin görmediği yerde istediğini yiyip içebilir. Fakat giyinmeye gelince, hiç kimse istediği gibi giyinemez. Zira giyim-kuşam gözlere hitap etmektedir. Her göz sahibinin de rahatsız edici şeyler karşısında söz söyleme hakkı vardır. Ayrıca “Hüsn-i hal, yani güzel bir görünüm...” Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimiz'in emridir.

Allah (cc) “*İzzet, ancak Allah'a, Rasûlü'ne ve mü'minlere özgü bir haslettir*”²⁶ âyeti ile mü'minin aziz olduğunu söylemiştir. O sebeple hiçbir mü'min kendisini zelil göstermeye hakkı yoktur.

Sühreverdi bu âyeti tefsir ederken demiştir ki: “İzzet, insanın nefis gerçeğini anlaması demektir. Bu yüzden mü'minin nefesine önem vermemesi helâl delildir...”²⁷

Son olarak diyebiliriz ki, hak sahiplerinin hakkını veren, “Hakk”a saygı duyan, başkalarını hakir görmeyen ve israfa dalmayan mü'min; aynı zamanda güzel giyinmelidir de. Çünkü Allah güzeldir, güzeli sever!²⁸

Ebû Hüreyre, (ra)'ın naklettiğine göre bir adam geldi ve: “*Ya Rasûlullah, ben güzelliği seven bir insanım. Gördüğün gibi güzel giyiniyorum ve istiyorum ki, hiçbir kimse bu konuda benden daha ileride olmasın. Bu kibirlilik midir?*”

Rasûlullah (sav): “*Hayır, bu kibirlilik değildir. Kibirlilik ancak hakkı çiğneyip insanları hafife almandır.*” buyurdu.²⁹

Müslim'deki rivayette de Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimiz'e denilmiştir ki: “*İnsan elbisesinin ve ayakkabılarının güzel olmasından hoşlansa, bu kibirlilik midir?*”

Allah'ın Nebisi cevap verdi:

²⁵ Nesâî, Ziyet.

²⁶ Münafikûn, 63/8.

²⁷ Sühreverdi, *Avarifu'l-Maarif*, s. 136.

²⁸ Müslim, İman, 39, 91. H., I/93.

²⁹ Ebû Dâvûd, Libas, 29, 4092. H., V/350.

*“Allah güzeldir, güzeli/güzelliği sever; kibir hakkı çiğnemen ve insanları hakir görmendir”*³⁰ şeklinde cevap vermiştir.

O halde kibir ve israf söz konusu olmadığı sürece güzel giyinmenin bir mahzuru yoktur; aksine sosyal hayatın icabı olarak gerekliliği söz konusudur.

3. Müslümanların Müşterek Bir Kıyafeti Olabilir mi?

İslam, belli bir bölgede ve belli bir topluma hitap etmiştir. Fakat sadece o yöreye has değil, evrenseldir; tüm dünya coğrafyasına ve kıyamete kadar gelecek tüm insanlara hitap eden bir dindir. O sebeple Müslümanlar, dünyanın çeşitli iklim kuşaklarında ve farklı kültürlerle sahip milletler içerisinde bulunacaklardır. Doğal olarak herkes bulunduğu bölgenin gerekli kıldığı şartlara uymak zorundadır. Zira Güney Yarımküre’de yaşayan insanların, iklimin şartlarına uyarak ince ve sıcağa karşı koruyucu özelliği olan elbiseler giymeleri nasıl zarurî ise, Kuzey Yarımküre’de yaşayan insanların da oranın iklim şartlarına göre kalın ve soğuğa karşı koruyucu özelliği olan elbise giyinmeleri de aynı derecede zarurîdir. Doğu ile Batı da aynıdır. Tüm insanları iklim şartlarına ve yöresel kültürlerle rağmen bir kıyafete birleştirmek, bir anlamıyla tabiat şartlarına karşı savaş açmak olacağı muhakkaktır. Muhal olanla uğraşmak gibi. Üstelik toplumun örf ve âdetleri de/İslam’ın haram ve helâline aykırı olmamak şartıyla bu konuda inkâr edilemez bir etkidir. Bu münasebetle denilebilir ki, yeryüzündeki bütün Müslümanların aynı kıyafete tâbi tutulmaları değil, aynı amaca yönelik elbise giyinmeleri mümkündür ve elzemdir. Bunlar da: İslam’ın arzu ettiği şekilde avret mahallini setr edici olması, soğuk ve sıcaktan koruyucu olması kibir ve israfa götürmeyecek şekilde ve haram kılınmış olan maddelerden olmamasıdır.

Bu ölçülere bağlı kalmak şartıyla, çeşitli iklim ve bölgelerdeki insanlar, özellikle de Müslümanlar, kendi yaşadıkları ortam ve hayat standartlarının gerekli kıldığı, örf ve âdetlerinin uygun gördüğü tip ve şekilde elbise giyinmekte serbesttirler. Ancak şayet Müslümanların yaşadığı bölge, Rasûlullah (sav) devrinde olduğu gibi, gayr-ı müslimlerden ayırt edici bir durum arz ediyor ve onlara benzememe gayesi güdülüyorsa, bu durumda kıyafet birliği Müslümanların menfaatine olduğu için uyulur. Değilse hiçbir kimse neden sen bizim giyindiğimiz şekilde giyinmiyorsun, diye kınamaz. Elbette ki özel elbiseleri ile tanınan ve meslekleri icabı giyilmesi zarurî olan müesseselerin kıyafetleri burada söz konusu değildir. Tıp, emniyet, itfaiye ve

³⁰ Müslim, İman, 39, 91. H., I/93.

askerî teşkilâtlarda kıyafet birliği meslek icabı zarûri görülmüş olabilir, bunun haricine çıkılırsa içinde bulunduğu toplum şahsı cezalandırır. Şâirlerden birisi şöyle der:

“Gözler, senin üzerinde beklemediği bir elbiseyi görünce şaşırır, sakın ha, seni dile düşürecek bir elbiseyi giyinme! Yemek kendi bileceğiniz şeydir, istediğinizi yiyiniz, ama giyimde insanların hoş göreceği şeyi giymelisiniz.”³¹

Zengin olduğu hâlde perişan bir vaziyette dolaşanı cemiyet nasılı hoş görmezse, çoluk çocuğu aç olduğu hâlde oldukça sükseli giyinip gezenleri de hoş karşılamaz. Sivil bir şahsın askeri elbise giymesi de yadırganmaktan kurtulamaz!

4. Görünüm Önemlidir

Hz. Âişe (ra) anlatmaktadır: “Bir gün bir grup insan Rasûlullah’ın yanına girmek için izin istediler. Nebî (sav) hemen yanındaki, içi su dolu su kabına eğildi, sudaki aksine bakarak saçını ve sakalını düzeltmeye başladı. Bu durumu garip karşılayarak dedim ki:

Ya Rasûlullah, sen de mi süsleniyorsun?

Rasûl-i Ekrem (sav):

– *Evet, ya Âişe, kardeşleri ziyaretine gelen insanın, onlara karşı temiz ve düzgün bir kıyafetle çıkmasını Allah sever, buyurdu.”*³²

Bu davranışlarıyla Rasûlullah (sav), insanlara saygının gereği olarak, kılık-kıyafetin düzgün olmasına önem vermenin zarurî olduğunu beyan etmektedir.

Hz. Peygamber, bir gün saç ve sakalı birbirine karışmış hâlde karşılaştığı sahabinin sakalını tutarak, “Allah (cc) bunları sana, böyle başıboş olarak salıvermen için vermedi”³³ diyerek sakalını, saçını düzeltmesini, cemiyet içerisinde pejmürde bir kıyafetle dolaşmamasını emretmişti.

Güzel görünmesi ve temizlik konusunda titizliğe sebep olması nedeniyle beyaz elbise giyinmeyi seven³⁴ Rasûlullah, bıyıkların kısaltılmasını, sakalın salıverilip, etrafının toplanmasını³⁵ emrederdi. Sık sık tarayıp düzenlediği saçlarını³⁶ bazan omuzlarına kadar salıverir,

³¹ Mâverdi, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, s. 340.

³² *Camiü's Sağır*, 1/64.

³³ Bir benzeri için Bkz. Ebû Dâvûd, *Libas*, 17, 4062, H., IV/322, 23.

³⁴ Tirmizî, *Edeb*, 46, 2810. H., V/117.

³⁵ Buhârî, *Libas*, 64, VII/56.

³⁶ Buhârî, *Libas*, 68, VII658.

bazen de kısaltırdı.³⁷ Gayr-ı müslimlere muhalefet kastıyla saçların boyanmasını tavsiye eder³⁸, peruk takılmasını³⁹ ve tepede bir miktar saç bırakıp alt kısımlarının kazınmasını⁴⁰ da hoş görmezdi.

Ümmetinin erkeklerine ipek elbise giyinmelerini yasakladığı gibi altın yüzük takmalarını da yasaklayan⁴¹ Rasûl-i Ekrem (sav) gümüş yüzük takınır,⁴² ashabına da gümüş yüzük takınmalarını,⁴³ tavsiye etmiştir. Şehadet parmağı ile orta parmağa yüzük takılmasını yasaklayarak,⁴⁴ yüzüğün sağ elin, orta parmakla serçe parmağı arasına takınılması gerektiğini söylediler.⁴⁵

Gerek âyet-i kerîmeler, gerekse hadisi şerifler açıkça gösteriyor ki, bir Müslümanın, kalbinin temiz olması ve amellerinin ihlâsla yapılması ne kadar önemli ise kılık-kıyafetinin de güzel ve düzgün olması İslamî bir terbiyenin gereğidir. Her konuda ümmetine örnek olan Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimiz, bu konularda da aynı şekilde ümmetine örnek olmuş; gerek tatbikatıyla gerekse tavsiyeleriyle güzel giyinmenin, hayatın bir gayesi değil, ama ictimâî yaşayışın gereği olarak üzerinde fazlaca durmuştur. Binaenaleyh, *“Allah’a ve ahiret gününe kavuşacağını uman ve Allah’ı hatırından çıkarmayan mü’minler”* olarak Rasûlullah’da bulduğumuz *üsve-i haseneyi*/örnek nitelikleri mutlaka şahsımızda ve mesul olduğumuz çevremizde yaşayıp yaşatmamız gerekmektedir.⁴⁶ Bu münasebetle toplum içerisinde yaşadığımızı göre, İslam’ın öngördüğü şekilde onun icaplarına uymamız; en azından kendi şahsımıza karşı bir saygının ifadesi olacağı gibi cemiyetin kanunlarına da itaat anlamını taşımaktadır.

Bu konuda son söz Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimize bırakalım. Buyuruyor ki: *“Hüsn-i hâl, teenni ve iktisad peygamberliğin kırkta biridir.”*⁴⁷

Yani, daima güzel bir görünüm sergileyen, düşünerek hareket eden ve her zaman ve her yerde ölçülü davranan mü’min peygamberlerin ahlakından kırkta birine sahip olmuş demektir.

³⁷ Tirmizî, Libas, 21, 1745. H., IV/233.

³⁸ Buhârî, Libas, 67, VII/57.

³⁹ Müslim, Libas, 33, 2124. H., III/1677.

⁴⁰ Buhârî, Libas, 72, VII/60.

⁴¹ Buhârî, Libas, 45, VII/51.

⁴² Buhârî, Libas, 48, VII/52.

⁴³ Tirmizî, Libas, 43, 1785. H., IV/248.

⁴⁴ Müslim, Libas, 2, 2076. H., III/1659.

⁴⁵ Tirmizî, Libas, 44, 1786. H., IV/249.

⁴⁶ Ahzab, 33/21.

⁴⁷ Tirmizî, Birr, 66, 2010. H., IV/366.

“İnsanlara avurdunu şişirip tepeden bakma, yeryüzünde böbürlenerek yürüme; zira Allah kendini beğenip övünen hiç kimseyi sevmez. Yürüyüşünde mûtedil ol, sesini de kıs! Kuşkusuz, seslerin en çirkini eşeğin sesidir!”

(Lokman, 31/18, 19)

C. BAŞKALARINA KARŞI SAYGILI OLMAK

Yeryüzünde yaşayan bütün insanlar, hep aynı kökten gelmiş olmaları bakımından bir olmakla beraber; renk, ırk, şekil, cinsiyet ve varlık/zengin-fakir bakımından birbirlerinden farklıdırlar. Bu farklılıklarına rağmen aynı dünya üzerinde yaşamaları, aynı havayı tenefüs edip aynı gıdalarla beslenmeleri kendi kudret ve isteklerinin dışında olup ilâhî bir takdir neticesidir.

Müşterek oldukları konularda, birbirlerinin haklarına riâyet etmek, haksızlığa düşmemek, zulüm ve kaba davranışlardan uzak kalmak, kimsenin mal, can ve namusuna dokunmamak vs. nasıl ki, insanların, nizam ve intizam içerisinde yaşamalarının bir gereği ise; birbirlerine gereken önemi vermek, karşılıklı saygı ve barış içerisinde yaşamak da insan olmalarının vazgeçilmez bir gereğidir. Özellikle Müslümanların bu konuya önem vermeleri, îman ve Müslümanlıklarının icabıdır. “Büyüklerimizi saymayan, küçüklerimizi sevmeyen bizden değildir”¹ buyururken Rasûl-i Ekrem (sav)’in bu konuya işaret etmiş olacağından hiç şüphem yoktur. Bu münasebetle bölümün bu son bahsinde, Müslümanların, ne şekilde birbirlerine saygı duyacakları ve hangi davranışlarıyla bu gibi hislerini izhar edebileceklerini Kur’an-ı Kerim’in ışığı altında tespit edip izaha çalışacağız.

1. Her İnsana Saygı

Nerede olursa olsun, İslam dininin gerekli kıldığı muâşeret esaslarından birisi de her insana lâıyk olduğu saygıyı göstermektir. Bazılarını değersiz bulmak, söz ve hareketleriyle tahkir etmek, hiçbir

¹ Tirmizî, Birr ve Sıla, 15, 1919. H., IV/321.

zaman Müslümana yakışmaz. Müslümana lââyık olan, ne gaye ile olursa olsun, kendisine gelen kimseye güler yüzle alâka göstermek, mümkünse arzusunu yerine getirmeye çalışmak; değilse hoş bir şekilde geri çevirmektir. Zira Allah Teâlâ buyuruyor ki:

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ . وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْظُمْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ

“İnsanlara avurdunu şişirip tepeden bakma, yeryüzünde böbürlenerek yürüme; zira Allah kendini beğenip övünen hiç kimseyi sevmez. Yürüyüşünde mütedil ol, sesini de kıs! Kuşkusuz, seslerin en çirkinini eşegin sesidir!”²

Bu âyetiyle Yüce Mevla’mız, *“Onlar sana yahut sen onlara konuşurken insanları hakir görüp kibirlenerek yüzünü çevirme”³* sana gelen kimseye tamamen yönel, avurdunu şişirerek sadece başını çevirip yan yan bakarak ilgisizliğini ve kibrini ortaya koyma, buyurmuş, bu gibi gayr-ı insanî davranıştan men’ etmiştir.

Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimiz, müşriklerin ileri gelenleriyle meşgul, biraz da onların iman edecekleri umudunu taşırken, *“Beni irşad et”* diye gelen âmâ İbn Mektum ile ilgilenmeyip yüzünü ekşitmişti. Onun bu davranışını hoş karşılamayan Allah Teâlâ:

عَبَسَ وَتَوَلَّى . أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى

“A’mâ yanına geldi diye surat astı ve ondan yüz çevirdi.”⁴ sure-i celîlesini inzal etti. Bu surenin ilk ayetleriyle de Elçisi’ne bir nevî sitem ederek buyurdu ki:

“Ne biliyorsun, belki de o arınacak veya öğüt alacak; aldığı öğüt kendisine fayda sağlayacaktı. Ama sen, hiç ihtiyaç duymayan kimseye yöneliyor, onunla ilgileniyorsun. Onun arınmamasından sana ne! Fakat beriki koşarak sana gelmişken; hem de içtenlikle Allah’a saygı duyuyor olarak... Sen ise bundan yüz çeviriyorsun. Hayır, olmaz! Şüphesiz o bir öğüttür; ancak dileyen kimse ondan öğüt alır.”⁵

Ayetin muhatabı, Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimiz’dir. Ondan, gaib, üçüncü tekil şahıs zamiriyle bahsedilmesi, ona yapılan sitem sebebiyledir.

² Lokman, 31/18, 19.

³ İbn Kesir, *Tefsir*, III/446.

⁴ Abese, 80/1, 2.

⁵ Abese, 80/3-12.

Şunu da belirtelim ki Rasûlullah'ın (sav) sergilediği tavır kesinlikle, İbn Mektum, âmâ veya fakir olduğu yahut onu önemsiz bir kişi saydığı için değil; sadece onunla ilgilenmenin sırası olmaması sebebiyledir. Çünkü Allah'ın Elçisi, insanları, hiçbir zaman görünümüne, hâllerine ve statülerine göre değerlendirmemiştir. O, özellikle de bir mü'mini, toplumdaki konumu ve durumu ne olursa olsun, hiçbir müşrik ile değişmez. Burada Rasûlullah'ın (sav) şahsında verilmek istenen mesaj ise şu olmalıdır: Kur'an, Yüce Mevlâ'nın, insanlara öğüt ve nasihatlerini içeren ilâhî bir kelâmdır. Allah'a, Elçisi'ne ve ayetlerine saygı duyan ve Kur'an'ın irşad ve öğütlerine ihtiyacı olduğunu söyleyen kimseler içindir; özellikle böyle biri varken, ona ihtiyaç duymayan, kibirli kimselere öğüt vermeye çalışmak doğru değildir.

Belki de bu uyarı sebebiyle Rasûl-i Ekrem (sav) “*Hüsn-ü hâl, teennî (düşünerek hareket etmek) ve iktisad (davranışlarında ölçülü olma) peygamberliğin kırkta biridir*”⁶ buyurmuştur. O daima bir şahsa yöneldiği zaman bütün vücudu ile döner, ona gerekli ilgiyi göstermekte kusur etmezdi.⁷ Hatta kendisi sebebiyle Allah Teâlâ'nın îkazına maruz kaldığı için Hz. Peygamber, İbn Mektum'a karşı özel ilgi duyduğu, kendisinden özür dilediği nakledilen rivayetler arasında mevcuttur.

O halde her Müslüman, insanlara karşı saygılı olmalı ve kırıcı bir davranışta bulunduğu zaman derhal pişmanlık duyduğunu izhar ederek ondan özür dilemelidir. Kendisinden özür dilenecek olursa onu da olgunlukla karşılayıp, özrü kabul etmelidir.⁸ Bu gibi davranışlar, bazen gururuna düşkün kimseler tarafından tenezzül meselesi kabul edilse de hiçbir zaman insanı küçük düşürmez; aksine onu yüceltir ve Yüce Mevlâ'nın rızasına mazhar kılar.

Cemiyet içerisinde yaşayan normal her insanın; 1. Fıtraten sahip olduğu, 2. Kesbi ve liyakatı sebebiyle kazandığı, 3. İman ve salih amelleri neticesinde ulaşabildiği üç değeri/derecesi vardır.

Birincisi, istisnasız her insanın sahip olduğu değerdir ki, şahsın bunu elde etmesi için çalışıp, gayret göstermesi söz konusu değildir. Bu, Allah Teâlâ tarafından, diğer varlıklardan ayrı olarak; özellikle insanlara bahşedilmiş olan ilâhî bir lütuftur. Âdemoğlu, ancak bu

⁶ Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 66, 2010. H., IV/366.

⁷ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 548, 1155. H., 295, 96.

⁸ Mansur, *Ali Nâsîf, et-Tâcu'l-Câmi' li'l-Usul, fi Ehadisi'r-Rasul*, V/151.

vasfı ile insan olarak isimlendirilir ve hayvanlardan ayırt edilir. Allah (cc) bunu Kur’ân’da:

“*Ant olsun ki Biz, Âdemoğlu’na en yüksek değeri/şerefi verdik; onları karada ve denizde (ve havada) taşıdık, onları en temiz ve en hoş şeylerle rızıklandırdık, yarattıklarımızın pek çoğundan da üstün tuttuk.*”⁹ âyet-i kerîmesi ile açıklamıştır. Bu nedenledir ki, insan yaratılmışların en şerefliisidir.

İkincisi, insanoğlunun yetişkinlik/mükellefiyet çağına girdikten sonra sorumlu olduğu, gerek kendi şahsına, gerek insanlara ve gerekse çevresine karşı görevlerini yerine getirmekle elde edebileceği bir değerdir. Bu değer, insanı toplumu içerisinde saygın kılan ve ahlak ve edeb ile nitelendirilmesine sebep olan büyük bir kişiliktir. İnsanlara karşı ahlaki davranışları, hak ve özgürlüklere saygı duyması, iyilik ve yardım hislerindeki cömertliği; aynı zamanda tüm görevlerini lâıyk-ı veçhiyle yerine getirmesi onu bu pâyeye erdirmiş, başkalarının sevgi ve saygısına mazhar kılmıştır. Bu iki değerde îman ve İslam söz konusu değildir.

Üçüncüsü, insanın, îman ve İslam vasfı sebebiyle, inanmayanlardan fazla olarak çalışıp kazanmasıyla elde edeceği değerdir ki, bu inananların mü’min olma şerefidir. Hem Yüce Rabbine hem şahsına hem de insanlara karşı vazifelerini bilip, tam olarak yerine getirmeye çalışarak hak ettiği bir fazilettir. Bu fazilet, Yüce Mevlâ’mızın yalnız mü’minlere has kıldığı “İzzet” şerefidir. Çünkü “*İzzet sahibi/Aziz olma*” niteliği, sadece Allah’a Rasûlü’ne bir de mü’minlere özgü bir fazilettir...¹⁰ ayeti bunu söylemektedir. Bu yüzden “Muttaki mü’minler,” takva dereceleri ile Allah katında en değerli, en onurlu, en şerefli; hemcinsleri arasında ise en asil ve saygıya en lâıyk olan insanlardır. “Muttaki mü’minler,” de “*Allah nezdinde en değerliniz, takva bakımından en üstün olanınızdır*”¹¹ ayetinde açıkça ifade edildiği gibi Yüce Rablerine karşı “*İlme’l-yakin*”, “*Ayne’l-yakin*” ve “*Hakka’l-yakin*” derecelerine göre iman, ihlas ve sâlih amelleri ile birbirlerinden derece derece üstündürler.

İslam nazarında yetişkin insanlardan kimi, sadece fitraten Allah’ın lütfettiği bir tek “İnsan olma” değerine sahiptir, kesbi hiçbir değeri yoktur; kimi aklını ve kabiliyetlerini de kullanarak ikinci değeri de kazanmıştır, yani “insan + kerem” sahibidir; kimi insanlar

⁹ İsrâ, 17/70.

¹⁰ Münafikun, 63/8.

¹¹ Hucurât, 49/13.

da mü'min olma şerefiyle birlikte şu üç değere birden sahiptir: “*in-san + kerem + izzet*”.

Bu üç değerın dışında, İslam'ın kabul ettiği başka bir değer yoktur. Silah gücü ile veya sahte ilahlık, sahte peygamberlik ve sahte şeyhlik gibi manevi etki ile insanı insanlık vasfından uzaklaştıran üstünlükler insani olmadığı için İslam nazarında hiçbir değer ifade etmezler. Sözelimi başkasını, kendi önünde, silah zoruyla boyun eğmeye zorlayan yahut avaneleri sayesinde etrafa dehşet saçan kimseler, kral, çete reisi, baba gibi hangi adla adlandırılırlarsa adlandırılınsınlar, onların kalıcı hiç bir değeri yoktur. Böylesi bir değer ve saygınlık, ancak kahredici güç elde tutulabildiği sürece devam edebilir. En sonunda kendisinden daha güçlü yahut daha zâlim birisinin indirdiği darbe ile sona erer. Bu darbeden sonra, onun değeri, artık eline düştüğü şahsın gönlüne kalmıştır; ister hayatına son verir, isterse zelil bir vaziyette yaşatır. Silahla gelip silahla gidenlerin akıbeti tarih ile de sabittir. Böylesi zalimlerin, İslam nazarında, insan olmaktan başka hiçbir kıymeti yoktur. Zira ehliyet ve liyakat olmadan güçle elde edilen hâkimiyetler hiçbir değer ifade etmediği gibi şahsı altından kalkamayacağı ağır bir yük altına sokar.

Yüceler yücesi Allah Teâlâ, Rasûlü'ne ve onunla birlikte olanlara seslenerek:

“*Sen ve seninle birlikte Allah'a yönelenler emrolunduğunuz gibi dosdoğru olun ve haddi aşmayın! Zira O, sizin yaptıklarınızı da görmektedir!*” ayeti ile adı, sanı ve makamı ne olursa olsun doğruluktan sapmamayı ve haddini bilmeyi emretmiş ve bir de şu uyarıyı yapmıştır:

وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ

“*Sakın ha, zalimlerin önünde az da olsa eğilip dalkavukluk etmeyin! Yoksa ateş size de dokunur!*”

Ayetteki “*Rükn*”, dayanak, sütun; yağcılık, dalkavukluk, zulmüne yağmen şahsa güler yüz gösterme, içten olmasa bile riyakârlıkla saygı tezahüründe bulunma, zalimin önünde eğilme gibi manalara gelmektedir. Buna göre mana şu olmalıdır: Korku saikiyle de olsa, hiçbir zalimin önünde eğilmeyin; görünüşte de olsa, zalime saygı göstermeyin, yağcılık/müdâhane ve dalkavukluk etmeyin; hatta devrile-

cek de olsanız zalime yaslanmayın.¹² mü'min izzetli bir kişilik sahibidir ve her yerde ve durumda o izzetli kişiliğini sergilemelidir.

Burada Mehmet Akif Ersoy'un zalimler karşısındaki kişilikli duruşunu ifade eden şu beyitini de hatırlamak gerekir:

*“Zulmü alkışlayamam, zalimi asla sevemem!
Gelenin keyfi için geçmişe kalkıp sövemem!”*

İslam nazarında en değerli olanı hiç şüphe yoktur ki, üçüncüsüdür. Bu, önce Allah'a karşı sonra kendi şahsına daha sonra da diğer insanlara ve çevreye karşı vazifelerini yerine getirmenin neticesinde ulaşılabilen değerden öte bir fazilettir. Böylelerine Kur'an-ı Kerim'de *“Ashabu'l-meymene”*/meymenetliler tabir edilir. Bunlardan daha üstün olanlar ise *“Sabikun”*dur.¹³ Onlara, o değeri ve üstünlüğü, lâıyk oldukları için önce Yüce Rableri Allah sonra da toplum vermiştir. Konumuzun esasını teşkil eden de budur.

2. Büyüklere Saygı

İslam nazarında büyük, yaşça büyük, ilmen yüce, takva ve din açısından yüksek; câh, kerâmet ve makam bakımından yüksek olan kimsedir. Bu vasıflara sahip olan mü'min ihlas ehli ise, böylelerinin üstünlüklerini tanınmaları, haklarını gözetmeleri ve lâıyk oldukları hürmeti göstermeleri Müslümanlara vâcip olur.¹⁴

Büyüklere saygının şekline gelince:

Hz. Peygamber (sav) *“İnsanları layık oldukları yerlerine koyunuz!”*¹⁵ hadisi şerifleriyle onlara karşı gereken önemin verilmesi, meclislerde yer verip üst tarafa oturtulması, icabettiği zaman tecrübesinden istifade etmek için istişâre edilmesi, birçok konuda öne geçirilmesi gibi saygı tezahürlerinde bulunmayı tavsiye etmiştir.

Büyüklerin yanında, söz düşmedikçe veya konuşmak için fırsat tanınmadıkça veya gerekmediği yerde konuşmayıp susmak da¹⁶ büyüğe saygının başka bir şekli sayılabilir.

Bir mecliste, herhangi bir konu müştereken görüşülüyor veya cevaplandırılmak üzere ortaya bir soru atılmışsa, ilk söz hakkı orada bulunan saygıdeğer büyük zatındır. Ancak o bu hakkından vazgeçer, başkalarına söz bırakırsa, o zaman küçüklere konuşma hakkı doğar.

¹² Krş. Furkan, 25/63, 72.

¹³ Bkz. Vakı'a, 56/4 vd.

¹⁴ Abdullah Ulvan, *Terbiyetü'l-Evlâd*, I/426.

¹⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 23, 4842. H., V/173.

¹⁶ Buhârî, Edeb, 89, VII/106, 107.

Bunun aksi âdâba uygun değildir. Zira İbn Ömer (ra)'den nakledildiğine göre, bir gün Hz. Peygamber şöyle bir soru sordu:

“Bana öyle bir ağaç gösterin ki, onun hâli Müslümanın hâli gibi olsun. Bu ağaç her zaman Rabbinin izniyle meyve verir, yapraklarını da dökmez...”

Abdullah İbn Ömer diyor ki, ben babamla dışarı çıktığımızda babama: *“Babacığım, benim kalbime, bu ağacın hurma ağacı olduğu fikri gelmişti.”* dedim.

Babam: *“Öyleyse neden söylemedin? Eğer söylemiş olsaydın, bana şundan ve şundan daha sevimli olurdu”* dedi.

Ben: *“Benim konuşmama mâni olan şey seninle Ebû Bekir'in orada olması idi. Siz konuşmayınca ben de konuşmayı doğru bulmadım.”*¹⁷

İbn Ömer bu sözüyle, ancak büyüklerin olmadığı yerde küçüklerin konuşabileceğini, varsa onlar konuşmadan veya onların izin almadan konuşmanın edebe uygun olmayacağını ifade etmektedir.

Büyükler geldiği zaman onun için ayağa kalkmak, uzaktan geliyorsa elini öpmek, giderken yine ayağa kalkıp uğurlamak da onlara saygının başka bir tezahürüdür.

Büyüklerle alaylı bir tarzda konuşmamak, kızacakları davranışlarda bulunmamak, yanlarında yüksek sesle konuşmamak da büyüğe karşı küçüklerin uymak zorunda oldukları saygıdır.¹⁸

3. Meclislere Saygı

a. Meclisin Hakkı: Selâm

Meclise gelen her Müslümanın, orada bulunanlara selâm vermesi Allah Teâlâ'nın ilâhî bir terbiyesidir. *“Ey îman edenler, kendi evlerinizden başka evlere girerken, ehliyle ünsiyet kurmadan ve selâm vermeden girmeyiniz”*¹⁹ âyet-i celîlesi ile bu konuya da işaret ettiğini “Selâmlaşma Âdâbı” konusunu işlerken mevzubahis etmiştik.²⁰

Aynı şekilde meclise girerken oradakilere selâm verme, o mecliste oturmaya lâayık olduğunu ifade etmek demek olacağından girerken selâm vermek meclisin ilk âdâbındandır.²¹

¹⁷ Müslim, Sıfâtı'l-Münâfıkın, 15, 2811/63, 64. H., IV/2164.

¹⁸ Geniş bilgi için Bkz. s. 122 vd.

¹⁹ Nur. 24/27.

²⁰ Geniş bilgi için Bkz. s. 467.

²¹ Geniş bilgi için Bkz. s. 467.

b. Gelene ilgi

Meclise gelen kimse selâm verdiği zaman, oradakilerin de ona mukabelede bulunmaları, “*Selâmina en güzeli ile karşılık verdikten*”²² sonra yer gösterip “Merhaba”²³ demeleri ve oturmasına yardımcı olmaları icap eder. Hatta gerekirse kalkıp kendi yerine oturması için dâvet etmek de bir nezaket icabıdır. Bu hususta önemli olan, lâıyk olanlara her Müslümanın kendiliğinden ve içten gelerek hürmet etmesi ve gerekli ilgi ve saygıyı göstermesidir.

Bir mecliste, insanların kendiliklerinden yapmaları gerekli olan bir nezaket kuralı eğer uygulanmaz, nezaket icabı gelen şahsa ilgi gösterilmez ve yer açılmazsa, meclisi yönetmekte olan kişi veya orada bulunan bir büyük diğerlerine yer açmaları için emir verebilir.

Allah Teâlâ buyuruyor ki:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ

“*Ey iman edenler! Meclislerde size: “Yer açın!” denildiğinde hemen yer açın ki Allah da size genişlik versin.*”²⁴

Bu demektir ki, ey mü’minler! Eğer siz emredilene uyar, hatta kimseden emir beklemeksizin, bulunduğunuz yere gelen kardeşinize ilgi gösterip oturması için yer açarsanız, Allah da sizin içinize ve dışınıza genişlik verir; siz birisi için ayağa kalkarsanız, birileri de sizin için ayağa kalkarlar.

Bu âyeti tefsir ederken İbn Kesir demiştir ki: Ayette, yapılan iyi bir davranışın mükâfatı da amel cinsinden takdir edilmiştir; tıpkı Rasûlullah’ın şu hadisinde olduğu gibi: “*Kim, Allah rızası için bir mescit yaparsa, Allah da ona cennette bir ev yapar. Kim, sıkıntı içinde olan borçluya, geniş zaman tanırsa, Allah da ona dünyada ve ahirette genişlik verir! Kim bir Müslümanın ayıbını örterse Allah da onun dünyada ve ahirette ayıplarını örter.*”²⁵

Rivayet edildiğine göre, Rasûlullah (sav) bir Cuma günü, ehl-i suffe ile sohbet ederlerken, Bedir Muharebesine katılanlardan bir grup çıkageldi. Daha önce gelenler Hz. Peygamber’in yanındaki boş yerleri doldurdukları için onlar oturacak yer bulamayıp ayakta kalmışlar ve birilerinin kendilerine kalkıp yer vermesini beklemişlerdi.

²² Nisa, 4/86.

²³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. “Selamlaşma ve Âdâbı” sh. 471.

²⁴ Mücadele, 58/11.

²⁵ İbn Kesir, *Tefsir*, VIII/71.

Rasûlullah'dan uzaklaşmak istememeleri sebebiyle ashaptan hiçbir kimse kendiliğinden kalkıp onlara yer vermemiş. Bu duruma üzülen Rasûl-i Ekrem (sav), çevresinde, Bedir Muharebesine katılmayanlardan bazılarına, “*Falan kalk!*”, “*Falan sen de kalk!...*” diyerek birkaçını kaldırıp yerlerine onları oturtmuştur. Bu şekilde kaldırılış sahabe-den bazılarının hoşuna gitmediği gibi Yahudilerin de dedikodu yapımlarına sebep olmuştur.

Yüce Mevla'nın şu âyeti işte böylesi durumlara ışık tutmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَأَفْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انشُرُوا فَانشُرُوا يَفْعَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“*Ey iman edenler! Meclislerde size: “Yer açın!” denildiğinde hemen yer açın ki Allah da size genişlik versin; “Yerinizden kalkın!” denildiği zaman da hemen kalkiverin! Allah, içinizden iman edenleri ve kendilerine ilim verilmiş olanları derecelerle yüceltir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.*”²⁶

Bu demektir ki, eğer meclise gelen büyüklere saygı gösterilip yer açılmazsa, meclis başkanı durumunda bulunan şahsın, orada bulunanlardan bazılarını yerinden kaldırıp gelen saygı değer büyüğe yer göstermesi doğru bir davranıştır.²⁷ Küçükler büyüklere saygı göstermezlerse, bu şekilde bir davranışa maruz kalabileceklerini düşünmelidirler.

Allah Teâlâ, mü'min kullarının meclisler ve benzeri yerlerde; sözgelimi minibüste, otobüste, trende, vapurda, mescitlerde, camilerde, konferans salonlarında, gösteri yerlerinde birbirlerine nezaket icabı yer açmalarını; gerekirse kalkıp yerine büyüğünü oturtmasını istemektedir.²⁸ Çünkü bu davranış Müslümanların aralarında sevgi ve muhabbetin artmasına sebep olacaktır.²⁹

Mescid-i Haram'da bizzat yaşadığım ve daha ağırını başkalarının yaşadıklarını gözümle gördüğüm birkaç tecrübeden ötürü Türk hacılarını tebrik etmemem mümkün değildir.

Beytullah'da önceden gelip gerile gerile oturan ve en az üç dört kişinin oturacağı kadar fazladan yer işgal eden Müslümanlara, selam

²⁶ Mücadele, 58/11.

²⁷ Bkz. Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XXIX/269; Kurtubî, *el-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, XVII/297, 98; İbn Kesir, *Tefsir*, IV/324; Sâbûnî, *Âyâtü'l-Ahkâm*, II/539, 40.

²⁸ İbn Kesir, *Tefsir*, IV/324.

²⁹ Râzî, *Mefatihü'l-Gayb*, XXIX/270.

verdikten sonra oldukça nazik bir dille: “*Yanınıza veya biraz toparlanırsanız aranıza oturmam mümkün müdür?*” dediğim de aldığım sert bir “*La!./Hayır!..*” cevabına çok çok üzülmuştüm.

Mescid-i Nebi’de “*Rasûlullah’ın kabri ile mihrabı arasında namaz kılmak*”³⁰ için birbiriyle itişen iki kişiden, genç olanın yaşlı olana dirsek vurup öteye kaktıktan sonra kendisine geniş bir yer açmasına da çok üzülmuştüm. O genci, ihtiyara yaşattığı o acıyı içimde hissederek, gözlerimle süzerken; o da bunu fark etmişti.

Oysa bizim hacılarımız, yaşadığım bu olaylar üzerine çok dediğim için rahatlıkla söylüyorum, o mübarek yerlerde ayakta kalmış bir yaşlı gördükleri zaman ya ayette söylendiği gibi “*Derhal o şahıs otursun diye yanlarında yer açıyorlar veya kalkıp yer veriyorlardı...*”

İşte Kur’an ahlak ve âdâbı budur! Müslüman böylelikle Allah’ın rızasını kazanır ve lütfuna mazhar olur.

Meclîslerde, her insanın mertebesine göre oturması, kendinden büyüğün oturacağı yere oturmaması da ictimâî bir terbiyenin gereğidir.³¹

İbn Kesîr’in naklettiğine göre, Rasûlullah (sav)’ın daima sağ tarafına Ebû Bekir es-Sıddîk’ı, sol tarafına Ömer el-Faruk’u, (Vahiy yazdıkları için) önüne de çoğu kez Osman ve Ali (ra)’yı oturtuyor olması³² bu terbiyenin tabîî bir sonucu oluyordu. Binaenaleyh, her şahsın, kendiliğinden lâıyk olduğu yere oturması, gerektiği zaman “İlim ve fazilet sahibi kimseler için kalkarak onlara yer vermesi İs-

³⁰ Yeri değil, ama hiç olmazsa dipnotta değinmenin faydadan hali olmayacağını düşünüyorum. Güya Rasûlullah (sav) Efendimiz demiş ki: “*Benim kabrim ile mihrabım arasında namaz kılan cennette namaz kılmış gibi olur.*” Bu hadisi(?) araştırmadım ve sıhhatini araştırmaya da gerek duymadım. Çünkü;

1. Yine Rasûlullah (sav) buyurmuştur ki: “*Mescid-i Haram’da kılınan bir namaz benim mescidimde kılınan bin namazdan daha efdaldir...*” Bu iki hadis tezat teşkil etmez mi?

2. Yüce Rabbimiz “*Hiç kimse nerede öleceğini de bilemez*” (Lokman, 31/34) derken, Allah’ın elçisi kabrinin nerede olacağını nasıl bilmiştir? Bu konuda vahiy yoluyla bilgilendirildiğine dair bir hadis bulunmamaktadır! Rasûlullah (sav), “*Ben vefat ettiğim zaman beni Hz. Âişe’nin odasına defnedin.*” dememiştir. Oraya defni sahabenin büyüklerinin kararıdır.

3. Rasûlullah’ın kabri ile mihrabı arasında kılınan namaz niçin, hangi sebeple cennette kılınan namaz olsun? Namazda asıl olan, kılındığı mekan mıdır yoksa uyulması gereken “ta’dil-i erkan”, “huşu”, “hudu” ve “ihlas” mıdır? Bu sorular mutlaka cevaplandırılmalıdır... Ayrıca bu söz sebebiyle bir de orada namaz kılmak için insanları birbirlerini devirerek yarışırken gören ve yaşanan acıyı, -acizane benim gibi- kalbinde hisseden kimse, böyle bir namazın, Kabe’nin içinde bile kılınsa Allah’ın ve Rasûlü’nün razı olmayacakları bir namaz olduğunu bilir. Acizane ben, o itiş-kakış esnasında şahısları ibretle seyrederken, bana gösterilen yerde gidip iki rekat namaz kıldığıma hala pişmanım.

³¹ İbn Kesîr, *Tefsir*, IV/325.

³² İbn Kesîr, *Tefsir*, IV/325.

lamî ve ictimaî âdâbın bir gereği bir nezaket kuralıdır.”³³ Meclise gelen bir Müslümanın, yer bulamayıp ayakta kalması ve hiçbir kimse- nin onunla ilgilenmemesi oldukça kaba ve çirkin bir davranış olur.

Meclise gelen kimsenin, iyi bir yer araması, oturanları rahatsız ede ede üst tarafa çıkması da elbette âdâba uygun düşmez. Rasûlullah (sav): mutlaka boş bulunan veya gösterilen yere oturulmasını;³⁴ yerine oturmak için başkasının kaldırılmamasını³⁵ tavsiye ederdi. Özellikle de iki kişinin arasını ayırıp ortalarına oturmayı asla hoş karşılamamıştır.³⁶ Şâyet onlar aralarını açar ve gel buraya otur der- lerse bu, rızalarına binaen olduğu için ayıp sayılmaz. Lâkin kalk da yerine ben oturayım demek yahut ayrılın, ben de oturayım gibi dav- ranışlar, mütevâzi olması gereken mü'minin yapacağı hareketlerden değildir.

c. Gelen İçin Ayağa Kalkmak

Rasûlullah (sav) ashabına, kendisi için ayağa kalkmalarına müsa- ade etmediği gibi³⁷ A'cemilere (bedevîlere) benzemek olacağından, toplantı yerine gelen bir kimse için topluca ayağa kalkmayı da hoş görmemiştir.³⁸ Ancak, ilim, irfan ve fazilet sahibi veya yaş bakımın- dan büyük olan birisi için -kibirlenmesine sebep olmayacaksa- topluca ayağa kalkmak, ulemanın ekserisi tarafından uygun³⁹ görülmüştür. Bu konuda İbn Rüşd şöyle demektedir: Meclise gelen için ayağa kalkmak ya haramdır ya mekruhtur ya caizdir veya mendubdur. Şöyle ki:

1. Yasak olan şekli: Kendini beğenip üstün gören bir şahsın ken- disini için ayağa kalkılmasını istemesi.

2. Mekruh olan: Kendisinde büyüklük görmeyen ve kibirlenme- yen şahsa karşı oturanların kalbine kibir gelebileceklere kalkması.

3. Câiz olan şekli: Kibirlenmeyeceğinden emin olunan şahıs için, ikram ve iyilik olsun diye ayağa kalkmak.

4. Mendup olan şekli: Seferden dönen birisini karşılamak, mer- kebenden inmesine yardım etmek; şahsı tebrik etmek veya taziyede bulunmak için kalkmak da mendup olarak kabul edilmiştir.⁴⁰

³³ Sâbûnî, *Revaiu'l-Beyan*, II/544.

³⁴ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 4825, H., V/164.

³⁵ Buhârî, *Cuma*, 19, I/218.

³⁶ Ebû Dâvûd, *Edeb*, H., V/175.

³⁷ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 165, 5229, H., V/397.

³⁸ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 165, 5230, V/398.

³⁹ Sâbûnî, *a.g.e.*, II/545.

⁴⁰ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, Trc. A. Fikri Yavuz, II/355.

Fâsık, âsi, zâlim ve büyük günah sahibi olan yahut kibirliliği ile meşhur, gösteriş düşkününü bir kimse için ayağa kalkılmaz.⁴¹

Büyük ve saygı değer bir kimse için ayağa kalkmak, oturması için yer gösterip ikramda bulunmak, bir büyük tarafından, “*Falana yer veriniz*” denildiği zaman hemen itâat etmek mü’minler arasında sevgi ve husn-i muâşereti kuvvetlendirecek âdâptandır. Ancak bu âdâba riâyeti sadece toplantı yerleri ve salonlara hasretmek uygun olmaz kanaatindeyim. Aynı davranışlar, otobüs, tren, vapur gibi vasıtalarda; özellikle izdiham olan her yerde olmalıdır. Kadınlara, çocuklara ve saygıdeğer büyüklere bilhassa yaşlılara, hem de hiçbir kimsenin ikazını beklemeden, gereken ilgiyi göstermek de yukarıda kaydettiğimiz âyet-i kerîmenin işaret ettiği âdâptan olduğu muhakkaktır. Binaenaleyh, nerede bulunursak bulunalım, yardım ve ikram edilmesi gerekli olduğu her yerde büyüklere, yaşlı ve sakatlara fazilet sahibi her insana gerekli saygıyı göstermek, ikramda bulunmak, hürmette kusur etmemek Yüce dinimiz İslam’ın biz Müslümanlardan beklediği önemli muâşeret esaslarındandır. Ancak bunlarla îman kemâle ulaşır, Hakk’a yaklaşılabilir. Zira Rasûlullah “*Büyüğümüzün hakkını vermeyen (saygılı davranmayan), küçüğümüzü sevmeyen bizden değildir*” hadis-i şerifleriyle büyükleri saymanın ve küçükleri sevmenin îmanın kemâlinden olduğunu ifade etmiştir.

d. Meclisten Ayrılırken İzin İstemek

Toplantılar ne maksatla yapılırsa yapılsın, orada bulunan şahısların, giriş âdâbına uydukları gibi ayrılış âdâbına uymaları da Müslümanların birbirlerine karşı saygılarının icabıdır.

Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimizle ilişkiler bahsinde açıklanmıştı. Allah Teâlâ buyuruyor ki:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ
الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا اسْتَأْذَنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأَذْنُ لِمَنْ شِئْتَ
مِنْهُمْ وَاسْتَعْفِزْ لَهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ

“Gerçek mü’minler, ancak Allah’a ve Rasûlü’ne iman eden, onunla birlikte önemli bir iş için toplantı hâlindeyken Peygamber’den izin almadan ayrılıp gitmeyen kimselerdir. Muhakkak ki senden izin isteyenler, Allah’a ve elçisine iman ediyorlardır! Bazı işleri için senden izin is-

⁴¹ Sâbûnî, *Revaiu'l-Beyan*, II/546.

terlerse, onlardan dilediğine izin ver ve kendileri için Allah'tan mağfiret dile! Şüphesiz, Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”⁴²

Bu âyet-i kerîmede, herhangi bir yere girerken izin alınması icap ettiği gibi oradan ayrılırken de izin almadan ayrılmamak gerektiği açık bir biçimde söylenmiştir.

Erken ayrılmak isteyen, önce yanındaki kimseye, izin manasında olmamakla birlikte, hafif bir sesle mazeretini belirterek kalkacağını bildirir ve kalkar. Bu hem bir nezaket icabıdır hem de yanından kalktığı kişiye saygıdır. Sonra da usulüne uygun bir biçimde başkan-dan izin ister; gerekirse mazeretini açıklar ve alınan müsaade üzerine meclisten ayrılır.

Bilhassa Rasûlullah (sav) ile beraber cuma, bayram, meşveret ve benzeri toplantılardan ayrılırken, Hz. Peygamber'den izin aldıktan sonra ayrılmalarını istemiştir.⁴³ Bu emre rağmen, Rasûlullah'ın (sav) meclisinden izin almadan ayrılmanın iman sorunu meselesi olacağına vurgu yapılmaktadır. Maksat Allah'ın Elçisine saygıdır. Ona saygısızlık Allah'a saygısızlık addedildiği için, gerçek mü'minlerin bu âdâba uymaları istenmiştir.

Konu meclis başkanına saygı olunca, bu, iman sorunu olma durumu hariç, sadece Rasûlullah ile sınırlı olmayıp ilk dört halife, onların izinden giden ve takip eden faziletli devlet başkanları; en azında tüm oturma yöneticileri de bu hükme dâhildirler. Çünkü asıl olan edeptir...

e. İzin İstemenin Âdâbı

Toplantı, herhangi bir başkan tarafından yönetiliyorsa başkan-dan, değilse yanında bulunan şahıslardan, uygun bir mazeretle müsaade aldıktan sonra ayrılmak, onlara saygısızlık etmemiş olmak için elzemdir. Nitekim

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَّمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ

“Gerçek mü'minler, (...) Peygamber'den izin almadan ayrılmayı gitmeyen kimselerdir.” ayetinde ve devamında, iznin Rasûlullah'dan (sav) alınması gerektiğini anlıyoruz. Onun olmadığı yerde ise, o makamda bulunandan, yani oturma başkanından izin alınmalıdır.

⁴² Nur, 24/62.

⁴³ İbn Kesîr, *Tefsir*, II/306.

Yahut yanına oturan kimseden. Ebû Bürde b. Ebû Mûsâ'dan nakledildiğine göre şöyle demiştir: Abdullah b. Selman'ın yanına oturduğum zaman bana dedi ki:

– Sen bizim yanımıza oturdun, ama bizim de kalkıp gitme zamanımız yaklaşmıştı.

Ben de:

– Dilediğiniz zaman gidersiniz, dedim. Ve kalktılar, ben de karpıya kadar onları savuşturdum.⁴⁴

Abdullah b. Selman'ın bu davranışı, her Müslümanın prensip edinebileceği örnek bir davranıştır. Şâyet hiç haber vermeden kalkacak olsaydı, oturan şahsı, “*Acaba yanına oturduğum için mi kalktı, benden niçin hoşlanmadı?*” şeklinde düşünceye sevk edecekti. Veya niçin hemen kalktığını hiç düşünmeden Ebû Mûsâ'nın kırılmasına sebep olabilecekti. Bu münâsebetle Allah Teâlâ'nın işaret buyurmuş olduğu şekilde, ayrılırken de müsaade alma âdâbına uyararak gereğini yerine getirmek mü'minlerin birbirlerine karşı saygı ve sevgide devam edebilmeleri için şarttır.

f. Meclisin Kefâreti

İnsanların zaman zaman hata etmeleri, beşer olma vasıflarının tabîi bir neticesidir, diyebiliriz. Bu münasebetle meclislerde veya iki kişi bir arada iken sürç-i lisanla veya hata sonucu edebe aykırı bir söz veya davranışta bulunmuş yahut gıybete iştirak etmiş olabilirler. Dolayısıyla, ayrılırken, işlemiş olabilecekleri günahın cezasından geciktirmeden tövbe edip kurtulmaları gerekmektedir. Çünkü Allah, işlenen günahı hemen sonra yapılan tövbeleri kabul buyurur.

Denilmiştir ki:

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ

“*Rabb'inin hükmü gelinceye kadar sabret! Kuşkusuz sen Bizim gözümüzün önündesin. Kalktığında Rabb'ini hamd ile tespih et!*”⁴⁵ âyeti, namaza kalkarken, herhangi bir meclisten ayrılırken veya uykudan uyanıldığı zaman mutlaka Yüce Rabbimizi hamd ile tesbih etmemizi bize işaret etmektedir.

İbnu'l-Esir demiştir ki, namazda, ilk önce “*Sübhanেকে...*”nin okunması, bu âyetin te'vili olabilir! Nitekim Hz. Âişe demiştir ki

⁴⁴ Buhârî, Edebü'l-Müfred, 556, 1173. H., s. 401.

⁴⁵ Tur, 52/48.

“Rasûlullah rükû'da: ‘Sübhanেকে Allahümme Rabbenâ bi hamdike Allahümme’ğfirlî!/Allah’ım, Seni tenzih ederim; Rabb’imiz, Seni hamdinle överim. Allah’ım, beni bağışla!’ diyor ve Allah Teâlâ’nın: ‘Fe sebbih bi hamdi Rabbike vestağfirhu/Rabb’ini hamd ile tespih et ve O’ndan mağfirret dile!’⁴⁶ âyetinin te’vilini yapıyordu.”⁴⁷

Ayete şu mana da verilmiştir: Oturduğun yerden, yatağından veya bir meclisten; yani her nereden kalkarsan kalk, mutlaka kalkarken Rabb’ini tespih et! Sözelimi ‘Sübhanেকে’ okuyarak veya Rasûlullah’ın, “Dile hafif sevapta ağırdır...” dediği “Sübhanallahi ve bi hamdihî sübhanallahi’l-azîm esteğfirullah ve etûbü ileyh.” ya da “Meclislerin kefaretidir...” de denilen: “Sübhanেকে Allahümme ve bi hamdike eşhedu en lâ ilâhe illa ente estağfiruke ve etûbü ileyke.” diyerek kalk.⁴⁸

Mücahid, Ebu’l-Ahvas, Yahya b. Ca’de ve Atâ’nın da içinde buldukları meşhur müfessirlerden bir topluluk: “Kalktığın zaman Rabbini hamd ile tesbih et”⁴⁹ âyet-i kerîmesini, meclisten kalktığın her zaman:

“Sübhanেকে Allahümme ve bi hamdike eşhedu en lâ ilâhe illa ente estağfiruke ve etûbü ileyke.” diyerek kalk⁵⁰ anlamında olabileceğini söylemişlerdir. Bu yüzden demişler ki, kim bir meclisten ayrılırken hem teşbih hem tehlil hem de istiğfarı içeren bu duayı okursa, orada kazanmış olduğu günahlarına kefaret olur.⁵¹

Kurtubî’nin beyanına göre bu te’vilin delili, Ebû Hüreyre (ra)’ın nakletmiş olduğu şu hadisi şeriftir: Rasûl-i Ekrem (sav) demiştir ki, şamatası/dedikodusu çok olan bir meclisten kalkan kimse, kalkamadan önce:

“Sübhanেকে Allahümme ve bi hamdike eşhedu en lâ ilâhe illa ente estağfiruke ve etûbü ileyke.” diyerek kalkarsa orada işlemiş olduğu günahları affolunur.⁵²

Bu duanın meâli şöyledir: “Allahım, seni noksan sıfatlardan tenzih ederim ve hamd ile zikir eder, överim. Ben şahadet ederim ki, Senden başka ilâh yoktur. Senden beni bağışlamamı diler ve bütün varlığım la sana yönelirim.”

⁴⁶ Nasr, 110/3.

⁴⁷ İbnu’l-Esir, *en-Nihâye*, I/81.

⁴⁸ Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII/4566.

⁴⁹ Tur, 52/48.

⁵⁰ Bkz. Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII/4566.

⁵¹ Makdishi, *Âdâbu’ş-Şer’iyye*, III/623; İbn Kesîr, *Tefsir*, IV/245.

⁵² Kurtubî, *el-Cami’ li Ahkami’l-Kur’an*, XVII/78; Hadis için Bkz. Ebû Dâvûd, *Edeb*, 4859. H., V/182.

Atâ b. Ebî Rabah da demiştir ki: “Hangi meclis olursa olsun, kalktığın zaman Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih ve hamd ile tesbih edersen; eğer o mecliste günah işlememişsen hayrını artırırısın; değilse o meclisin kefareti olur.”⁵³

Rasûlullah’ın (sav) şöyle dediği de rivayet edilmiştir: “*Meclisten kalktığı zaman Allah’ı zikretmeden kalkan kimse, eşek leşi üzerinden kalkmış gibi üzerinde pişmanlık duyacağı veya üzerinde ağırlığını hissedeceği bir yük olduğu hâlde kalkar.*”⁵⁴

Öyleyse mü’minler, ister namaza kalktıkları zaman, ister uyku-
dan uyandıkları zaman ister herhangi bir meclisten veya bir işin baş-
şından ayrılacakları zaman mutlaka “Meclislerin kefareti” adı veri-
len “*Sübhanek Allahümme ve bi hamdike eşhedu en lâ ilâhe illa ente*
estağfiruke ve etûbü ileyke.” tesbihi ihmal etmemelidirler.

Yine rivayet edildiğine göre, Sahabe-i Kirâm, her toplantıdan
ayrılmadan önce bir de “ve’l-Asr” sûresini okumayı âdet haline ge-
tirmişlerdi. Vatan şairimiz M. Âkif Ersoy da bunu bize manzum ola-
rak şöyle nakletmiştir:

*Hani Ashâb-ı Kirâm, ayrılalım derlerken
Mutlaka “Sûre-i “ve’l-Asr”ı okurmuş, bu neden?
Çünkü meknûn o büyük sûrede esrâr-ı felâh,
Başta îman-ı hakîkî geliyor, sonra salâh,
Sonra hakk, sonra sebat; işte kuzum insanlık.
Dördü birleşti mi yoktur sana hüsrân artık.*⁵⁵

4- Konuşma Âdâbı

Hiç şüphe yok ki, insanın duyduğunu anlatabilecek organ olarak
dil çok önemlidir. Onu yerinde ve gerekli olan ölçü içerisinde kulla-
nabilmek insanın kadrini yüceltir. Allah’ın rızasına ulaştırır. Hz.
Peygamber “*Kim bana iki çenesi arasındaki (dili) ile iki bacağı ara-
sındaki (ferci) hakkında teminat verirse, ben de ona cenneti garanti*
ederim”⁵⁶ buyurmuş, dilin muhafazasını bu şekilde beyan etmiştir.

Müslümanların birbirlerini sevip saymaları için konuşmalarında
itudali gözetmeleri tatlı dil ve güler yüzlü olmaları önemli bir
muâşeret kaidesidir. “*Kullarıma söyle: (herkesle) en güzel bir şekilde*
konuşsunlar”⁵⁷ buyuran Allah Teâlâ, kalplerdeki nefreti giderici ve

⁵³ İbn Kesîr, Tefsîr, IV/245.

⁵⁴ Ebû Dâvûd, Edeb, 31, 4855. H., V/180, 81.

⁵⁵ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, Altıncı Kitap, Âsım, s. 419.

⁵⁶ Buhârî, Rikâk, 22, VII/184.

⁵⁷ İsrâ, 17/53.

katılıkları yumuşatıcı olması bakımından, tatlı dili ve güzel konuşmayı tavsiye etmiştir.

Musâ (as)'la kardeşini Firavun'a gönderirken de Allah Teâlâ onlara şu tenbihte bulunmuştur:

إِذْهَبَا إِلَى فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى . فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى

“Firavun’a varın. O kesinlikle azıtmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin; belki düşünür, öğüt alır veya çekinir.”⁵⁸

Anlaşıyor ki, muhatap kim ve ne kadar gaddar bir şahıs olursa olsun; hatta Firavun bile olsa, tebliğde veya sohbette esas olan, diyalogu devam ettirecek bir üslup ile konuşmaktır; kötüye kötü konuşmak, konuşma imkânını yok eder.

Meşhur müfessirlerimizden Bursavi demiştir ki, Allah Tela bu âyetiyle Hz. Mûsâ ve Kardeşine “Kâfir de olsa muhatap, terbiyenin gerektirdiği şekilde yumuşaklıkla konuşmalarını tavsiye etmiştir.”⁵⁹ “Zira nezâket ve mülâyemet, nereye girerse orayı süsler.”⁶⁰ “Şiddet ve kötü söz ise girdiği yeri kirletir, çirkin hale getirir.”⁶¹ Tüm bağlantıların koparılıp atılmasına sebep olur

Yine Allah Teâlâ, İsrailoğullarıyla yapmış olduğu ahidde de güzel söz söylenmesini şart koşmuştu:

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ

“Hani Biz;

1. Allah’tan başkasına ibadet etmeyin,
2. Anne ve babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara iyilik edin;
3. İnsanlara güzel söz söyleyin,
4. Namazı ikame edin,
5. Zekâtı verin!” demiş, İsrail oğullarından söz almıştık ya...⁶²

⁵⁸ Taha, 20/43, 44.

⁵⁹ Bursavî, *Rûhu'l-Beyân*, V/389.

⁶⁰ Bursavî, *Rûhu'l-Beyân*, V/368.

⁶¹ Tirmizî, *Birr*, 47, 1974. H., IV/349.

⁶² Bakara, 2/83.

“Bugün de İslam Ümmeti aynı sözün muhatabı olup⁶³, ister temiz, ister fâcir, ister Sünnî isterse mübtedî (bid’atçı) olsun, Müslümanların herkese karşı güler yüz gösterip tatlı dil ile konuşmaları lâzımdır.”⁶⁴ Çünkü tatlı dil, hoş bir şeydir. Yumuşatıcı ve teskin edici özelliğe sahiptir. Yılanı deliğinden çıkartacak kadar etkileyicidir. Yumuşaklıkla muttasıf olan⁶⁵ Allah Teâlâ’nın, sevgisine mazhar kılar.

Hz. Peygamber: “Güzel söz söylemekle cehennemden korununuz”⁶⁶ buyurmuş, bununla da tatlı dil ve güzel konuşmanın nihâî önemini beyan etmiştir. Hem de insanların yanında dilini muhafaza edip çirkin söz söylememek, onlara karşı en güzel saygı ve terbiye örneğidir.

Kur’an-ı Kerim’in üslûbundan çıkan şu terbiye ve âdâb Müslümanlara ne güzel örnektir: Kurtubî demiştir ki: Allah Teâlâ, hakikat olmasına rağmen bazı vak’aları, bizzat ismiyle değil de kinâye yolu ile zikretmiş, çirkin lâfızları kullanmamıştır. Meselâ: Nikâh vatı’ (cinsî münasebet) mânâsındadır. Akdin nikâh olarak isimlendirilmesi ise mülâbeseti (aralarındaki münasebet) sebebiyledir. O da vat’a sebep olmasıdır. Meselâ günah işlemeye sebep teşkil ettiği için “hamr”a ‘ism/günah’ denilmesi de buna akit mânâsı kast olunmuştur. Bu da Kur’ân’ın âdâbındandır. Kinâye olarak da: Mülâbese, mûmâsse (temas etme, birbirine değme), kırbân (yaklaşmak), tağaşşî (bürünme, örtünme), ityân (getirme, getirilme) gibi tâbirler kullanılmıştır.⁶⁷

Müslümanların, bu terbiyeyi örnek edinerek, toplum içerisinde söylenilmesiyle, şehvet ve ayıba çağrışım yaptıran çirkin kelimeleri kullanmayıp, mutlaka ondan bahsedilecekse istiâre yoluyla bahsetmeleri, ilâhî terbiyeye ittiba bakımından da güzel bir davranış olur.

Şurası da muhakkak ki:

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا . إِنَّ تَبْدُوا خَيْرًا أَوْ تُخْفُوهُ
أَوْ تَغْفُوا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا قَدِيرًا

“Allah, zulme uğrayandan başkasının kötü sözü açıktan söylemesini ni asla sevmez. Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir. Bir iyiliği açıklar ve-

⁶³ Kurtubu, *El-Cami’ li Ahkami’l-Kur’an*, II/17.

⁶⁴ A.g.e., II/16.

⁶⁵ Ebû Dâvûd, Edeb, 11, 4807, V/155.

⁶⁶ Müslim, Zekât, 20. 1016/68. H., II/704.

⁶⁷ Kurtubu, *El-Cami’ li Ahkami’l-Kur’an*, II/26; Âyetlerden birkaçı: Bakara, 2/236; Bakara, 2/187; Bakara, 2/222; Bakara, 2/223.; Nisa, 4/43; A’raf, 7/189.

ya onu gizler ya da bir kötülüğü affederseniz bilmelisiniz ki Allah da çok bağışlayıcıdır, her şeye güç yetirir."⁶⁸

Aklı, zihni ve vicdanı temiz olan her insanı rahatsız eden pis/şen'i, şehevî duygularını tahrik edip, zihni bulandıran ve kötü hayallere sebep olabilen her çeşit müstehcen sözün açıkça söylenmesi, Allah'ı da rahatsız eder. Allah açıktan söylenmesi çirkin olan/müstehcen sözlerin söylenmesini sevmediği gibi, böylesi sözlerle ağızını ve lisanını kirletmesini de mü'mine yakıştırmaz. Eğer bazı müstehcen sözler, konunun açıklığa kavuşturulması ve daha iyi anlaşılması maksadıyla söylenecekse, böylesi sözler, mutlaka istiâre yoluyla, ödünç kelimelerle üstü kapatılarak söylenmelidir. Bilhassa öfkelenip birilerine sövmek, halk lisanıyla "*Sini kafa vurmak*", "*Ağzına ...ım*" demek vb. çirkin ifadeler tiksinti verici kaba sözlerdir. Âdâb-ı muâşeretle ilgili bu kural, Kur'an-ı Kerim'in de örnek üslûbundandır. Sözelimi cinsel ilişkiden söz ederken *mess*, *etâ*, *rafes*, *nikâh* gibi o manayı ifade edecek kelimeleri; kadınların kendi aralarında ve iki erkeğin kendi arasında yaptıkları sapık ilişki için aşırılık anlamına gelen *fahişe* terimini kullanmıştır. Nezâket ve nezahet ölçülerine sığmayan müstehcen laflara Kur'an'da rastlanılmaz. Ancak zulme ve hakarete uğrayan kişi, merciine şikâyet edeceği zaman, ifadede açıklık ve cezada adaletin gerçekleşmesi maksadıyla bu kelimeleri ya da kötü sözleri tırnak içerisinde olmak şartıyla aynen telaffuz edebilir, o kadar!

Bu ayet aynı zamanda Allah'ın, edebe aykırı ve çirkin sözlerin, müstehcen fıkra ve hikâyelerin, hiçbir zorunluluk yokken söylenip anlatılmasını sevmediğini ifade etmektedir.

Yaldızlı sözlerle, malayani kabilinden hikâye, fıkra ve masal anlatmak, başkalarını güldüreceğim diye Allah ve Rasûlü'nün hoş karşılamayacağı, dinen ve edeben müsait olmayan sözler sarf etmek gerçek Müslümanın yapacağı şeyler değildir. Müslümana yakışan; Rasûlullah (sav)'in de beyan ettiği gibi: "*Ya hayırlı bir söz söylemek veya susmaktır.*"⁶⁹

Hayırlı olmayacağı yerde konuşmayı susmanın değerini Lokman (as) şöyle beyan etmiştir: "*Yavrucuğum, sustuğum için asla pişman olmadım. Zira söz gümüşse, sükût altındır...*"⁷⁰

⁶⁸ Nisa, 4/148, 149.

⁶⁹ Buhârî, Edeb, 85, VII/104.

⁷⁰ Sâvî, *es-Sâvî ala'l-Celâleyn*, II/211.

Her söze katılma ve başkalarıyla ilgili sorulara cevap verme arzusu, hiçbir zaman iyi bir huy değildir. Zira denilmiştir ki: “Sana sormayana cevap vermen, cevap vermeyecek kimseye bir şey sorman veya seni dinlemeyene konuşman edepli olmak demek değildir.”⁷¹ Ak-sine edep dışıdır.

5- Kötülüklerle Misliyle de Olsa Mukabele Etmemek

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ وَلَمَنِ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ

“Bir kötülüğün karşılığı, onun dengi bir kötülüktür; buna rağmen kim kötülüğü cezalandırmaz da barışı sağlarsa, onun ecri Allah’a aittir. Muhakkak ki O, zalimleri asla sevmez.”⁷²

Bu demektir ki, bir kötülüğe maruz kalan mü’min, kendisine yapılan kötülüğe misli ile karşılık verme hakkına sahiptir. Misli ile olmak ve mislini aşmamak şartıyla bu hakkı ona Rabbi vermiştir. İsterse kullanabilir. Fakat bu hakka rağmen affedip arayı ıslah etmek de Allah’ın tavsiyesidir. Hem de kötülüğe misli ile de olsa karşılık vermeyip “Affedecek olan kimsenin ecri Allah’tandır”, cümlesi ile affetmek teşvik edilmiştir.

Yüce Mevla’mızın Rasûlü’ne tavsiyesi ise şöyledir:

“Sen affi ilke edin, iyiliği emret, cahillerden de yüz çevir! Şeytanın kışkırtmasını hissettiğin an, hemen Allah’a sığın; kuşkusuz O, ıstıtır ve bilir. Görev ve sorumluluğunun idrakinde olan mü’minler, kendilerine şeytandan bir kışkırtma dokunur dokunmaz düşünür ve derhâl hakikati görürler. Şeytanın kardeşleriye, şeytanlar onlara sapıklıkta yardım eder ve asla bunda kusur işlemezler.”⁷³

İyilikle kötülüğün bir olmadığını Allah da takdir ediyor. Size kötülük yapan kimseye misli ile karşılık verme hakkınız olmasına rağmen affedilmesi; hatta affetmekle kalınmayıp ona iyilikle mukabele edilmesi de Yüce Mevla’mızın tavsiyesidir. Sonunda vaat etmiştir, eğer size kötülük yapan kimseye iyilik ederseniz, aradan düşmanlık kalkmakla kalmaz, o kimseyi candan bir dost olarak bulabilirsiniz, demektedir:

⁷¹ Makdisi, *Âdâbu’ş-Şer’iyye*, III/583.

⁷² Şura, 42/40.

⁷³ Bkz. A’raf, 7/199-202.

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ.
وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقَاهَا إِلَّا دُونُ حَظِّ عَظِيمٍ . وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ
بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ .

“Allah’a çağıran, salih iş yapan ve ‘Ben Allah’a boyun eğenlerde-
nim.’ diyen kimseden daha güzel sözlü kim vardır! İyilikle kötülük bir
değildir! Sen kötülüğü en iyi biçimde sav! O takdirde bir de bakmışın
ki aranızda düşmanlık bulunan kimse sanki içten/sıcacık bir dost olu-
vermiştir! Bu erdeme, ancak sabırlı olanlar eriştirilirler; bu ahlâkî fazi-
lete ancak (dinden) büyük pay sahipleri yükseltirler. Eğer şeytandan
gelen bir kışkırtma seni dürtükleyip kışkırtacak olursa, hemen Allah’a
sığın! Muhakkak ki O, her şeyi işitir, her şeyi bilir.”⁷⁴

Kötülüğü iyilikle savmanın iki anlamı olabilir: Biri, kendisine
yapılan kötülüğe, hakkı olduğu hâlde misliyle de olsa kötülükle kar-
şılık vermeyip ayette tavsiye edildiği üzere iyilikle karşılık vermek-
tir. Diğeri ise, “İnne’l-hasenat yüzhibne’s-seyyiât.”⁷⁵ “Kuşkusuz, iyi-
likler kötülükleri silip götürürler” ayetinin tavsiyesine uyarak bir kö-
tülük yapmışsa, onu telâfi etmek için hemen ardından mutlaka Al-
lah’ı hoşnut edecek bir iyilik yapmaktır. Rasûlullah (sav) şöyle bu-
yurmuştur: “Her nerede olursan ol, Allah’ın razı olmayacağı işten sa-
kın! Kötülük yaptığında ardından hemen bir iyilik yap ki onu silsin.
İnsanlara güzel ahlâk ile muamele et.”⁷⁶ Ayette kast edilen, birinci
mana bu olmalıdır.

Sabırlı ve dinden büyük pay sahibi olanlar, -Allah daha iyi bilir-
şu vasıftaki mü’minler olmalıdır. Bunlar, Rabblerinden kendilerine
indirilenin hak olduğunu bilirler. Ondaki gerçek ve hakikatleri gö-
rürler. İçtenlikle ona boyun eğerler. Bunu da ancak akıl ve basiret
sahibi olanlar becerebilirler. Bunlar, Allah’a verdikleri sözü tam ola-
rak yerine getirir, yaptıkları sözleşmeye riayet ederler. Allah’ın ko-
parılmamasını emrettiği bağı korurlar, Rabb’lerini sever, sayar ve
O’ndan çekinirler. Çünkü onlar hesabın kötüsünden korkarlar. Onlar,
Rabb’lerinin rızasını gözeterek açlığa, yokluğa ve Allah yolunda kar-
şılaşacakları her türlü sıkıntıya sabreder, göğüs gererler. Namazı
ikame eder, kendilerine verilenlerden de gizli ve âşikâr infak eder-
ler. Kötülüğü iyilikle karşılarlar. Ahiret yurdunun en âlâ sevabı işte
bunlar içindir. Burası ebedî cennetlerdir. Bunlar ve salih olan baba-

⁷⁴ Fussilet, 41/33-37.

⁷⁵ Hûd, 11/114.

⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, V/169; İbn Kesir, Tefsir, IV/269.

ları, eşleri, evlâtları oraya girerler. Melekler de çeşitli kapılardan yanlarına girer ve ‘*sabretmeniz sebebiyle size selâm olsun*’ derler.

Anlıyoruz ki, insanları sevmek, saymak, sıkıntı ve eziyetlerine katlanmak, bütün söz ve davranışlarda nezaket kurallarına uymak, kibar ve efendi olmak, iradesi güçlü ve olgun insanların yapabileceği; ictimai hayatın en zor, fakat en değerli âdâb-ı muâşeret kurallarındandır. Bunun yanı sıra, şerli ve zorba insanların kötülüklerini zararsız bir hâlde defetmek, onu düzeltmek, hayra tebdil etmek ise gerçek Müslüman ve kâmil îman sahibi olanların yapacağı fevkalade bir başarıdır. Medeniyet ve nezaketin en âlâsıdır. Allah Teâlâ “*Bir-birlerine karşı oldukça halîm, selîm; düşmanlarına karşı da (savaşta) son derece çetin*”⁷⁷ olarak tanımladığı kâmil mü’minlere şöyle bir tavsiyede daha bulunmuştur:

*“Allah’a çağıran, salih iş yapan ve “Ben Allah’a boyun eğenlerdenim.” diyen kimseden daha güzel sözlü kim olabilir?!”*⁷⁸

Evet, demek ki güzel söz söylemenin esasları maddeler halinde şunlardır:

1. Allah’a çağırmak,
2. Salih iş yapmak ve
3. “*Ben Allah’a boyun eğenlerdenim.*” diyebilmektir.

Özü güzel olan bu insanın elbette sözü de güzeldir. Ancak böylesi erdemli insanlar, iyilik ile kötülüğün bir olmadığını bilir ve Rabbine imanı ve güveni sebebiyle kötülüğü en iyi biçimde savar. Dostlarını kaybetmek bir yana, düşmanından çok samimi dost çıkartır ve etrafa güzellikler saçar.

Bu demektir ki, bu erdeme sahip olan mü’min, gazaba sabır ile cehle ilim ile öfkeye hilim ile kötülüğe af ile mukabele etmeyi adet ve ahlak haline getirmiştir. O hiçbir zaman “Bana öfkeleni, bağırdı” diye öfkelenip bağıırıp çağırmayı; “Sövdü, küfretti” diye sövüp küfretmeyi; “Bana zarar verdi” diyerek karşısındakini, derhal cezalandırmayı aklından bile geçirmez. Tam aksine, kötülöklere iyilikle karşılık vermeyi; dolayısıyla “Amel-i salihin en güzelini başarır”⁷⁹

Râzî demiştir ki, “*Eğer sen şerli kimselerin kötülüklerine tekrar tekrar sabreder; alçaklıklarına öfke ile zorbalıklarına zorbalıkla ve*

⁷⁷ Fetih, 48/29.

⁷⁸ Fussilet, 41/33.

⁷⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI/4206.

vahşetle mukabele etmezsen, onlar da düşünmek durumunda kalır ve en nihayetinde kötü huylarından ve davranışlarından utanıp vaz geçeceklerdir. Sonra da düşmanlıkları dostluğa, kızgınlıkları da sevgiye dönüşecektir."⁸⁰

Allah Teâlâ'nın bu âyetiyle tavsiye ettiği davranış şekli şüphesiz, birbirinin hak ve şahsiyetine saygı duyan, birbirlerini din kardeşliğinin gerektirdiği ölçüler ve vazifeler çerçevesinde karşılayan mü'minlerdir. Böylesi Müslümanlar arasında düşmanlığa karşı dostça davranmak, kötülüğe karşı iyilikle muamele etmek âyette ifade edildiği şekilde dostluğa dönüşür.

Ne kadar iyilik yaparsan yap, bilmeyen, şerrinden emin olamadığın, elinden ve dilinden daima zarar gördüğün, olması gerekenin aksine gayr-ı müslimlerle dost, Müslümanlara karşı düşman, Allah'ın emir ve yasaklarını tanımayan; hakka, hukuka riayet etmeyen; zâlim, facir, fasık olan kimselere karşı da her zaman için iyilikle mukabele etmek, elbette beklenmez. Böylesi şahıslara bulaşmamak, sataşmalarına kulak vermemek icap eder. Zira Allah Teâlâ "Has kullarından" bahsederken buyurmuştur ki:

*"Rahman'ın (has) kulları, her zaman, her yerde tevazu ile vakarla yürürler; cahiller kendilerine sataştığı zaman da 'size selâm olsun' deyip geçer giderler."*⁸¹

*"Bunlar, boş bir söz işittikleri zaman ondan yüz çevirir ve 'Bizim işlerimiz bize, sizin işleriniz de sizedir; size selâm olsun, biz cahillerden olmayı istemeyiz.' derler."*⁸²

Hz. Âişe'den nakledildiğine göre bir adam Hz. Peygamber'in yanına girmek için izin istedi. Hz. Peygamber:

– "Ona izin verin girsin, bu, aşiretin en kötü adamıdır." dedi. Sonra, yanına gelince de onunla yumuşak ve normal bir üslupla konuştu. Adam gittikten sonra:

– "Ya Rasûlallah, onun hakkında söylediğini söyledin, sonra da onunla yumuşak konuştun! Nasıl oluyor hem kötü olduğunu söylüyorsun hem de onunla normal bir insanla konuşur gibi iyilikle konuşuyorsun?" dedim. Bana:

---

80 Râzî, Mefatihü'l-Gayb, XXVII/127

81 Furkan, 25/62.

82Kasas, 28/55.

– “Ya Âişe, şüphesiz kıyamet gününde, Allah nezdinde durumu en kötü olan insan, başkalarının kaba davranışlarından korkup kendisini tamamen terk ettiği kimsedir.” buyurdu.⁸³

Davranışların her türlüşünde aşırılıktan men eden bir ayet bir hadisle bir de kısa bir yorumla konuyu kapatalım.

Yüce Mevla’mız Buyuruyor ki:

عَسَى اللَّهُ أَنْ يَجْعَلَ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الدِّينِ عَادِيْتُمْ مِنْهُمْ مَوَدَّةَ وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Ne bileceksin! Belki de Allah, sizinle düşmanlık ettiğiniz kimselerden bir kısmı arasına bir gün bir sevgi koyabilir! Allah’ın buna elbette gücü yeter... Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir!”⁸⁴

Rasûl-i Ekrem (sav) Efendimiz diyor ki:

“Sevdiğini öyle sev ki, günün birinde o, sevmediğin bir kimse olabilir; düşmanına da öyle düşman ol ki, bir gün o, sevdiğin kişi olabilir.”⁸⁵

Allah için sevmek, Allah için düşman olmak; sevgilerin de düşmanlıkların da en güzeli ve en anlamlısıdır. Çünkü bu sevgi ve nefrette, daima fedakârlık, ölçü ve itidal vardır; bencillik ve aşırılık asla söz konusu değildir.

Denilir ki her dostluğun sonunda bir düşmanlık, her düşmanlığın sonunda da bir dostluk mümkündür; zira karşındaki de insandır.

Bütün bunlar, İslam dininin mükemmelliği, elçisinin ahlâkî özelliklerin tamamlayıcısı olması ve insana verilen üstün değerden gelmektedir. O nedenle Müslümana yakışan, dostlukta ve düşmanlıkta asla aşırılığa kaçmamak ve gayr-ı müslimlerle bile ilişkilerini, Müslümanların aleyhine olmadığı sürece, “Ma’ruf” veçhile sürdürmektir.

6. Fısıldaşmak

İnsana saygı ifade eden hususlardan birisi de, onları, üzücü ve şüpheye sevk edici davranışlarda bulunmamaktır. Genellikle, toplum içerisinde, fısıltı ile konuşmak, birilerine kaş, göz işareti yapmak anlaşılması güç, fakat merak uyandırıcı olduğu için hoş karşılanmaz. Bu nedenle Rasûlullah (sav): “Üç kişi olduğunuz zaman, ikisi arkadaşından ayrıca fısıldaşmasın. Çünkü bu, onu üzebilir”⁸⁶ buyurmuştur.

⁸³ Müslim, Birr ve Sıla, bab. 22, H. No: 2591.

⁸⁴ Mümtahine, 60/7.

⁸⁵ Tirmizî, Birr ve Sıla, bab. 60, H. No: 1997, 4/360.

⁸⁶ Buhârî, İsti’zan, 45, VII/142.

Bir yerde iki kişi, üçüncü kişiyi yalnız bırakıp kendi aralarında sohbet edecek olurlarsa, hem o kişiyi yalnızlığa sevk etmiş olurlar hem de “acaba ne konuşuyorlar? Konu ben miyim?..” şeklinde tedirgin olmasına sebep olurlar.

Allah (cc):

إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزُنَ الَّذِينَ آمَنُوا

“Fısıltı ile gizli konuşmalar, ancak şeytandandır. Bu, îman edenleri üzme içindir...”⁸⁷ âyet-i celîlesi ile “İnsanları üzücü ve endişeye sevk edici özelliği sebebiyle şeytanın süsleyip hoş gösterdiği bu durumdan mü'minleri sakındırmıştır.”⁸⁸

Necvâ, iki ya da daha fazla insanın, gizli bir yerde ve başkalarının işitmeyeceği bir sesle, fısıltı ile konuşmaları; fısıldaşmak; kulis yapmak; perde arkası faaliyetlerde bulunmak gibi manalara gelmektedir.⁸⁹

Rasûlullah (sav), Yahudilerden üç beş kişinin bir araya gelip mü'minleri endişeye sevk edecek şekilde fısıltı ile konuşmalarını yasaklamıştır.⁹⁰

Şâyet, dördüncü bir kişi daha gelir, yalnız bırakılan şahsı yalnızlıktan kurtarırsa veya sayı üçten fazla olursa, bu takdirde iki kişinin fısıltı ile konuşmaları ayıp ve saygısızlık olmaz.⁹¹

Hatta, birisinden müsaade almak şartıyla diğer şahısla başbaşa herhangi bir konuyu konuşmanın da ayıp olmayacağına dair sahabe-nin kanaatlerine rastlamaktayız.

Şurasını da belirtelim ki, fısıltı, anlaşılır olmadığı için merak ve üzüntüye sevk etmektedir. İslam âdâbı da sadece bu özelliğinden dolayı fısıldaşmayı uygun bulmamıştır. Şu hâlde aynı özelliklere sahip olması bakımından, üçüncünün anlamadığı herhangi bir kavme ait, özel bir dil ile veya İngilizce, Fransızca, Almanca, Kürtçe, Çerkezce vs. lisanlarla konuşmak da edep dışı sayılabilir. Binaenaleyh, âyet-i celîlenin bu anlama da işaret etmiş olacağını düşünerek, nezaketen üçüncü kişinin yanında, anlamadığı herhangi bir lisanla da konuş-

⁸⁷ Mücadele, 58/10.

⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîr*, IV/324.

⁸⁹ Bkz. Nisa, 4/114; Enbiyâ, 21/3.

⁹⁰ Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII/68.

⁹¹ Ebû Dâvûd, Edeb, 29, 4851. H., V/179; Müslim, Selâm, 15, 2184. H., IV/1718.

mamak lâzımdır. Mahzur ortadan kalkınca, herkesin kendi lisanı ile konuşmasında elbette bir sakınca olamaz.

Şurasını da belirtelim ki, insanlara iyilik yapmak varsa zararlarına olan durumlarını düzeltmek; bu mânâda olup gizli kalması gerekiyor, en azından ifşa edilmesi zararlı ise, bu maksatla fısıldaşmak zararlı değildir. Çünkü Yüce Mevlâ'mız:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَنَاجَيْتُمْ فَلَا تَنَاجَوْا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَتَنَاجَوْا بِالْبَيِّنَاتِ وَالنَّفْوَى
وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

“Ey iman edenler! Siz aranızda fısıltı ile özel konuştuğunuzda günahı, düşmanlığı ve Peygamber’e isyanı konuşmayın; iyilik ve takva konusunda fısıldaşın ve topluca huzuruna çıkarılacağınız Allah’a karşı gelmekten de sakının!”⁹² buyurmuş, insanların menfaatine olan ve başkalarının bilmesi gerekmeyen konularda gizli konuşmaların, toplantıların yapılabileceğini açıklamıştır. Bunu yaparken de yine ölçülü olmaya ve başkalarını üzüntüye sevk etmemeye dikkat edilmelidir.

Jest ve mimiklerle bir takım ima ve işaretler de başkalarının anlam veremeyeceği gizlilikleri içerdiği için endişeye sevk edici ve üzücü olma niteliğine sahiptir. O sebeple *necvaya* benzetilmiş ve o konuda da mü’minler uyarılmışlardır:

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ “İmalı ve kinâyeli sözlerle insanlara lâf dokundurmayı, jest ve mimikleriyle onları alaya alıp aşağılamayı huy edinmiş her kişinin vay hâline!”⁹³

Ayetteki *hemz* ve *lemz*, birini karalama, aşağılama, iftira etme, imalı ve kinayeli söz söyleme, laf dokundurma, alaya alma, kaş, göz ve dudak hareketleriyle eğlence konusu edinme, gibi manalara gelmektedir. İki de birbirinin yerine kullanılmakla birlikte, *hemz* şahsın arkasından *lemz* ise, yüzüne karşı tahkir edici, aşağılayıcı söz söylemek ve hareketlerde bulunmaktır.

Hümeze, “Hemz” masterından olup, jurnal eden, kötüleyen, eliyile yaklaştırıp göz kırpan;⁹⁴ avurtlarıyla, kaş, göz ve başıyla bir şah-

⁹² Mücadele, 58/9.

⁹³ Hümeze, 104/1.

⁹⁴ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, V/425.

sın arkasından, alaylı bir şekilde hareketlerde bulunup ayıplayan, hafife alan anlamınadır.⁹⁵ Vurmak, dürtmek, sıkıştırmak demektir.⁹⁶

Lümeze ise, “Lemz” mastarındandır. O da: Şahsın, yüzüne karşı yine, el, kol ve mimiklerle ayıplayan, tahkir eden anlamınadır.⁹⁷

İbn Keysan da: Hümeze, beraber oturduğu kimseye, kötü sözlerle eziyet eden; Lümeze de: göz kırpıp, göz, baş ve kaşlarıyla işaret eden kimsedir, demiştir.⁹⁸

Tariflerden de anlaşıldığı gibi, herhangi bir şahsı, topluluk içerisinde küçük düşürecek, tahkir edecek olan söz, ses, işmar ve işaretler; jest ve mimikler dinen ve edeben hoş karşılanması mümkün olmayan davranışlardır. Allah ve Rasûlü, bütün mü'minleri bu nevi edep dışı hareketlerden men'etmişlerdir. Çünkü bu türlü davranışlar, Müslümanları birbirine ancak düşman eder, saygı ve sevgiyi mahvederek cemiyette huzur ve meveddeti yok eder.

Allah Teâlâ,

وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ “Nefislerinizi ayıplamayınız!”⁹⁹ âyetiyle de bu konuyu işaret edilmiştir. Müfessirler “Nefislerin ayıplanmasının” üç şekilde olabileceğini söylemişlerdir:

1. Müslümanların, birbirlerine karşı vazifelerinden birisi de, kardeşinin varsa ayıbını örtmektir. Hz. Peygamber: “Kim bir din kardeşinin bir ayıbını örterse Allah da onun ayıplarını örter” hadisi ile buna işaret etmiştir. Bir kimse bu vazifeyi yapmayıp da din kardeşini ayıplarsa, o kimse vazifesini ters yaptığı için kendi kendini ayıplamış olacaktır. Allah (cc) bu âyetiyle “Kendi kendinizi ayıplamayınız” buyurmuştur.

2. Müslümanlar, birbirlerinin iyi ve kötü hâllerine iştirak eden tek bir vücut gibidirler. Binaenaleyh biri diğerini ayıplayacak olursa kendi kendini ayıplamış olacaktır.

3. Sen onu, o seni, şeklinde birbirinizi ayıplamayınız demektir.

وَلَا تَتَّابِرُوا بِالْأَلْقَابِ “Birbirinize (hoş olmayan) lâkaplar takmayınız!”

⁹⁵ İbn Manzur, *A.g.e*, VI/476; İsmail b. Hammad Cevherî, *es-Sıhah, Tâcu'l-Luğa ve Sıhahu'l-Arabiyye*, Tahkik: Ahmed Abdul'Ğafur Attar, Mısır, II/899.

⁹⁶ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, II/867.

⁹⁷ Cevherî, *es-Sıhah*, II/892; Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, III/850.

⁹⁸ Kurtubi, *El-Cami' li Ahkami'l-Kur'an*, XX/182.

⁹⁹ Hucurat, 49/11.

Lâkap takmak, aşırılığa kaçmamak şartıyla bir insanı, sahip olduğu meziyetleriyle övmek ve iltifat maksadıyla olursa bunda bir sakınca yoktur. Hatta bu, Sünnet-i Seniyyeden sayılır! Nitekim Ebû Bekir es-Sıddîk, Ömeru'l-Faruk, Ebû Hureyre ve benzerleri, Rasûlullah'ın da beğendiği/onayladığı lâkaplardır. Halkımız arasında da 'Yiğit lâkabıyla anılır.' sözü meşhurdur. Fakat hoş görüyle karşılanması mümkün olmayan, mü'minin izzet-i nefsinde edene ve insanlar arasında küçük düşürücü lakaplar takmak, din kardeşliğine ve âdâba uymaz!

7. Tecessüs

Her insanın mutlaka topluma açık zâhiri bir hayatı, bir de şahsına özgü olup başkalarına kapalı kalmasını istediği özel hayatı vardır. Toplumla ilgili olan yönünün (ki, geçmiş konularda ondan bahsetmiştik) herhangi bir gizliliği söz konusu değildir. Fakat özel hayatı ise, adından da anlaşılacağı gibi başkalarına karşı gizlilik arz edebilir. Şahıs o yönünü, kendisi ızhar etmedikçe, başkalarının araştırıp ortaya koyması¹⁰⁰ ayıp sayılmaktadır. Allah Teâlâ bunu:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا

“Ey iman edenler! Zandan çok sakının! Çünkü zannın bir kısmı günahtır! Birbirinizin açığını araştırmayın.”¹⁰¹ âyet-i celîlesi ile yasaklamıştır.

Tecessüs: “Cesse” fiilindedir. Casusluk yapmak, bir şeyi derinliğine araştırmak, anlamak için üzerine düşmek;¹⁰² ister kendi merakını gidermek için olsun, ister başkaları adına çalışsın, “Kötü niyetle işlerin iç yüzünü araştırmak”¹⁰³ ayıpları ortaya koymak için tefiş etmek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰⁴ Dolayısıyla şer ve kötülük tevlid edeceği için çirkin bir harekettir. Âdâba uymaz. Bu münasebetle Allah Teâlâ, “Zâhir olanını alınız, Müslümanların ayıbını araştırmayınız” buyurmuştur.¹⁰⁵

Rasûlullah (sav) de: “Ey dili ile îman edip de kalben inanmayanlar! Müslümanlara eziyet etmeyiniz, onların gizli taraflarını araştırmayınız. Allah, Müslüman kardeşinin gizli tarafını araştıranın gizli-

¹⁰⁰ İyi niyetle araştırmak ve yardımcı olmak ayıp değildir. Bir yönüyle Allah'ın emridir. Fakirler için bakınız s. 400.

¹⁰¹ Hucurât, 49/12.

¹⁰² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, VI/38; Cevherî, *es-Sıhah*, II/910.

¹⁰³ İbn Manzur, *a.g.e.*, a.y.

¹⁰⁴ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercemesi*, II/888.

¹⁰⁵ *El-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, XVI/333.

liklerini araştırır. Ve Allah (cc) kimin ayıbının peşine düşerse, evinin içinde bile olsa, onu herkese karşı mahcup eder.”¹⁰⁶ buyurmuş, bu kötü ahlâkı kendilerine âdet edinenlerin kötü âkıbetini böyle açıklamıştır.

Kurtubî, bu âyetin tefsirini yaparken, kast etmiş olduğu mânâyâ işareten şöyle bir kıssa nakletmiştir:

Bir adamın Medine’de hasta yatan bir kız kardeşi varmış, onu ziyarete gittiğinde ne görsün, kardeşi ölmüş! Kardeşini defnederken içinde dinarları olduğu hâlde kesesi kabre düşmüş. Sonradan bunun farkına varınca, aileden bazılarının da yardımı ile kabri açmış ve keseyi aldıktan sonra kardeşini tekrar görmek isteyince, bir de ne görsün, kabrin içerisi ateş dolu!

Eve geldiği zaman annesine sormuş; “Kız kardeşimin durumu ne idi?” deyince annesi: “Kardeşin, namaz vakitlerini çok geçiriyordu. Bir de komşular uyuduğu zaman, kalkıyor, kulağını kapıya verip dinliyor ve sırlarını dışarı çıkartıyordu.” cevabını vermiş.¹⁰⁷

Bazı insanlar fazla merak sahibidirler. “Acaba”nın arkasına pek fazla düşerler. Bazan da merakı gidermek için bunu bir hak telâkki ederek “Ne yapayım, merakımı gidermek için yaptım” diyebilirler(!). İzah edildiği gibi bu, oldukça çirkin bir davranıştır. Hiçbir mü’mine asla yakışmaz. Yakışan, ancak gördüğü zaman, din kardeşinin ayıbını örtmektir. Açmak, hele hele yaymak asla doğru değildir.

Sözün özü şudur: Hiçbir kimsenin evi, ev eşyası, içinin tertibatı; şahsın özel durumu, geçimi, kazancı, şahsına ait gizli bir işle meşgulse meşguliyeti kısaca gizli kalmasını arzu edip gizlemeye özen gösterdiği hususların peşine düşülmemelidir. Özel eşyasını karıştırmak, mektuplarını açmak, telefonunu dinlemek, iki kişi baş başa konuşuyorsa veya kapalı bir yerde konuşuluyorsa onlara kulak kabartmak... Bir kimsenin yaşının kaç olduğunu araştırmak ayıp kabul edilince, buna gelinceye kadar araştırılması ayıp kabul edilen tüm hususların peşine düşmek; onları öğrenip ifşâ etmek haramdır. Allah Teâlâ tecessüsün her nev’ini haram kılmıştır. Çünkü bu da insanların, birbirine karşı güven duygusunu yıkan, saygı ve sevgiyi yok eden kötülüklerdendir.

¹⁰⁶ Tirmizî, Birr ve Sıla, 85, 2032. H., IV/378.

¹⁰⁷ Kurtubi, *El-Cami’ li Ahkami’l-Kur’an*, XVI/334.

Gerçek Müslüman, herkesin elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir.¹⁰⁸ Başkalarına zararlı olan ve üzen her davranış İslam âdâbına aykırıdır.

Gerçek mü'min, ibâdet ve ihlasıyla Allah'a; sünnetlere tam olarak uymasıyla Rasûlü'ne, nezaket ve edebiyle de insanlara karşı vazifelerini yerine getiren kimsedir. Bu üç husustan birisi eksilirse, îmanda da eksilme olur.

Edep, insana ve işlerine güzellik katan bir niteliktir. O giderse güzellik kalır mı? Cenâb-ı Hak ondan artık neyi kabul etsin ki?¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ Buhârî, İman, 4. I/8, 9.

¹⁰⁹ "Allah güzeldir, ancak güzel olanları sever" (Müslim, İman, 39, 91. H., I/93. Başka bir hadis-i şerifinde de Rasûlullah (sav): "Allah, hoş ve temizdir, ancak temiz ve hoş olanları kabul eder" buyurmuştur. (Müslim, Zekât, 19, 1015. H., II/703.)